

famæ & boni nominis effectus, quippe per famam tum prodest homo aliis, quos ad virtutem incitat, tum sibi, dum à vitiiis æstimatione bonâ, quam apud alios habet, retrahitur, cum divitiis sæpe abutatur ad malum.

Obj. 1. Bonum instabilius est minus nobile, sed fama est bonum instabilius divitiis; cum consistat in bonâ existimatione hominum, quæ facillimè mutatur.

R. Fama est bonum instabilius ex parte fundamenti, in quo fundatur, quod sunt virtutes N. ex parte subjectorum, ad quæ diffunditur Con. divitiæ autem sunt instabiles ex parte fundamenti, cum sint pluribus casibus fortuitis obnoxia.

Obj. 2. Vita est nobilior famâ; ergo etiam bona fortunæ, quæ sunt accessoria vitæ; eò quod sine his vita conservari non possit.

R. Negando consequentiam ad probationem dico: quod sicut sine bonis fortunæ vita physica non subsistit, ita sine fama non subsistit vita moralis sive homine digna, sicut igitur nobilior est vita homine digna, quam sit vita purè physica prout est homini cum brutis communis, ita etiam nobilior est fama ad hanc vitam pertinens.

DISPUTATIO XXIX.

De Restitutione.

Restitutio est actus proprius justitiæ, quo præstamus, ut alius iterum habeat rem suam, quæ penes nos est, vel cujus ablationis injusta causa sumus. Præcipitur hic actus præcepto formaliter & explicitè affirmativo, quatenus est obligatio ad aliquem actum positivum videlicet ad repositionem alterius in pristinum statum, radicaliter tamen & implicitè hoc præceptum est negativum, quatenus præceptum restitutionis radicatur in præcepto de non retinendo alieno: hoc ipso

ipso enim, quod justitia nolit per alienæ rei acceptionem vel detentionem lædi æqualitatem, suppositâ inæqualitate jam factâ vult per actum restitutionis tolli inæqualitatem & reponi æqualitatem.

QUÆSTIO I.

Unde oriatur obligatio restituendi?

Suppono: Quod ex contractu non oriatur tam obligatio restituendi, quam implendi illud, quod in contractum deductum est, sic mutuatarius non tam restituit, quam dat, ad quod dandum vi contractus obligatur, hinc licet in latiori acceptione etiam contractus possit dici radix restituendi, propriè tamen duæ radices restitutionis assignantur. De quibus

DICO: *Secundum primam impositionem nominis restitutio videtur locum habere præcipuè in rebus exterioribus, quæ manentes eadem & secundum substantiam & secundum jus Domini ab uno possunt ad alium devenire, sed... etiam nomen restitutionis ad hæc derivatur, quæ licet realiter non maneant, tamen manent in effectu vel corporali... vel qui est in opinione hominum. S. Th. hic Q. 62, a. 1. O.*

Probatum: Restitutio est actus justitiæ commutativæ, quo Jus alterius læsum reparamus, atqui illud Jus læsum reparamus vel rem, quæ eadem existens apud nos alterius dispositioni non subest, eidem restituendo, vel illud, quod per nostram actionem causatum est, resarciendo; & ità duplex est radix restitutionis. **Ima Injusta acceptio:** quando per aliquam actionem vel actionis ex justitiâ debitæ omissionem proximo damnum est illatum; unde, cum restitutio non sit nisi pro inæqualitate vel damno illato, sola intentio nocendi nullam parit obligationem restituendi; dicitur autem: vel omissionem: quia sub injustâ acceptione non tantum comprehenditur injusta damnificatio,

catio, quæ fit per actionem positivam ipsius damnificantis, sed etiam illa, quæ fit per injustam omissionem actionis debitæ; ut si quis ex officio teneatur custodire rem aliquam v. g. famulus equum sui Domini, quem sinat capi à furibus, dum potest & debet impedire. Et hæc obligatio manet etiamsi res accepta perierit, ut si quis incenderet domum alterius; 2da Radix est res accepta: cum res aliena sive bonâ sive malâ fide detinetur, quæ adhuc pertinet ad dominium alterius. Qualiter res in individuo existens sit restituenda, dicitur Q. III, nunc ut prima radix injustæ acceptionis paulo latius exponatur, sit. §. 1.

De culpa requisitâ ad hoc, ut quis obligetur ad restitutionem ob damnum illatum.

Nota 1. Culpa alia est *Theologica*, quæ est quodlibet peccatum in foro conscientiæ & coram Deo. Alia *Juridica*, quæ est ommissio diligentiæ, quâ proximi damnum impediri potuisset, sive in conscientiâ sit peccatum, sive non; & quia hæc negligentia in foro externo consideratur, & secundum eam sententia fertur, vocatur culpa juridica.

Nota 2. Culpa Theologica dividitur in mortalem & venialem. De quâ alibi. Culpa verò juridica opponitur dolo, ita ut dolus sit actio quædam alteri damnosa, ac describitur, calliditas fallacia vel machinatio ad circumveniendum alium. Culpa verò non sit actio, sed negligentia quædam vel actionis ommissio & vocatur: Alia latissima, quæ tamen verè est dolus, cum quid agitur vel omittitur ex intentione apertâ & manifestâ, ut proximus damnificetur, uti etiam culpa latior, quando ex actione vel omissione prævidetur secuturum damnum, quod tamen non intenditur, & hæc dicitur dolus præsumptus. Propriè verò dicta culpa juridica dividitur in latam, levem & levissimam; culpa lata est ommissio diligentiæ quam homines ejusdem conditio-

nis solent communiter adhibere : exemplum esse so-
let : si domum egrediens ostium apertum reliquisti,
unde fures ingressi aliquid rapuerunt. *Levis* est
omissio diligentiae, quam diligentiores & prudentio-
res adhibent : exemplum est, si clausisti quidem
ostium, ita tamen, ut facile à furibus aperiri potuerit.
Levissima est ommissio diligentiae, quam adhibent dili-
gentissimi & prudentissimi : v. g. clausisti quidem be-
ne ostium, sed non tentasti, an esset bene clausum,
vel non firmasti repagulo aut pessulo : hanc enim
diligentiam non adhibent nisi diligentissimi.

Nota 3. Injustam damnificationem ex duplici ca-
pite posse esse tantum levem & venialiter culpabilem.
1. Ob materiam levem, & tunc omnes conveniunt,
esse quidem obligationem restitutionis, sed non nisi
sub peccato veniali, sicut etiam ablatio vel detentio
rei levis non est nisi leve peccatum. 2. Ob defectum
perfectae deliberationis vel voluntarii, quod iterum
dupliciter contingere potest: vel quia non est perfe-
ctum voluntarium circa laesionem proximi formaliter
sumptam, quod tunc est, quando damnificans habet
quidem sufficientem advertentiam & notitiam damni,
quod infert, invincibiliter tamen existimat illud dam-
num esse veniale v. g. scit quidem quod auferat au-
reum, inculpabiliter tamen putat, illud non sufficere
ad mortale; vel potest esse defectus voluntarii circa
laesionem materialiter sumptam, quod tunc est: quan-
do non habet sufficientem advertentiam vel notitiam
ipsius realis damni, quod proximo per suam actionem
infert, ut si auferat gemmam existimans esse vitrum;
hic defectus voluntarii facit, quod gravis damnificatio
potius sit adscribenda casui; cum desit sufficiens vo-
luntatis influxus, his notatis

DICO: *Ad restitutionem tenetur aliquis ratione
injuriöse acceptionis.* S. Th. hic Q. 62. a. 7. O. Sive

ratione solius damnificationis nemo tenetur in conscientia restituere, nisi cum culpa Theologica damnificaverit, quæ si fuerit venialis ob inadvertentiam inculpabilem ad gravitatem damni, non est obligatio ad reparandum totum damnum.

1. ma Pars probatur: Deficiente adæquatâ radice restitutionis deficit etiam obligatio restitutionis: quia effectus non potest esse major suâ causâ; atqui si absit culpa Theologica, deficit radix adæquata restitutionis: radix enim restitutionis est injusta formaliter damnificatio: cum lex in tantum gravet ad reparationem juris læsi, in quantum gravat, ne lædatur Jus proximi; sed lex non gravat, ne inculpabiliter & injustitiâ solum materiali lædatur Jus proximi: cum lex secundum alibi dicta solum prohibeat & præcipiat actus humanos sive morales à voluntate per cognitionem regulatâ procedentes, sic si dormiens & amens injuriam inferat, sicut non lædit formaliter Jus proximi, ita nec tenetur ad damnum illatum resarciendum, ob hanc rationem

1. Si quis det operam rei illicitæ v. g. fur furetur, attamen talem adhibeat diligentiam, qualem homines prudentes communiter solent adhibere, ne ullum aliud damnum præter furtum inferat, casu autem v. g. incendat ædes, non tenetur in conscientia ad restitutionem damni alterius, quam per furtum illati: cum non intercesserit culpa Theologica respectu incendii.

2. Non tenetur ad restitutionem, qui damnum intulit cum ignorantia merè concomitante: v. g. quis prudenter putans esse feram jaculando per accidens occidit inimicum, licet in tali casu jaculator esset ita constitutus, ut vellet occidere inimicum si esset præsens, quia tamen ista voluntas est inefficax, & hic & nunc non influit in illam jaculationem, ac proinde non facit occasionem inimici voluntariam & formaliter injustam, èò quod deficiat culpa Theologica in reali illatione damni, deficit obligatio restitutionis.

Secun-

Secunda Pars probatur : Obligatio restituendi ex titulo injuriæ non debet esse major in suo ordine, quam sit ipsa injuria : quia effectus & radicatum non debet esse majus suâ radice & causâ ; restitutio autem ex delicto imitatur pœnam, estque aliquis effectus pœnalis, qui debet esse proportionatus delicto ; atqui obligatio restituendi totum damnum grave est major in suo ordine, quam sit injusta damnificatio ex culpâ veniali in ordine & ratione injuriæ, ergo ex damnificatione venialiter culpabili non oritur obligatio reparandi totum damnum. *Dico* : totum : quia juxtâ sententiam valde probabilem erit ad minus obligatio reparandi partem damni correspondentem culpæ veniali, cum qua damnum est illatum. Ne tamen Conclusio videatur laxior,

Adverte 1. Quando damnum illatum est grave, ordinariè culpa vel negligentia, per quam damnum inferatur, censetur mortaliter peccaminosa, nisi de opposito aliunde constet : quia dum quis aggreditur opus externum, cum quo conjunctum est periculum gravis damni, omissio debitæ diligentiae in vitando damno gravi facillè est conjuncta cum advertentiâ & deliberatione vel formaliter vel interpretativè sufficiente ad peccatum mortale.

Adverte 2. Non quæcunque culpa venialis commissa in illatione damni gravis excusat à restitutione, sed tantum illa, quæ est ex defectu sufficientis deliberationis & advertentiæ ad realem & materialem gravitatem damni illati ; nam si quis advertat ad quantitatem damni, quod infert : v.g. ad reale pretium vel valorem pecuniæ, gemmæ &c. quam aufert, non est tamen advertentia sufficiens ad formalem malitiam damnificationis, non excusabitur lædens à restitutione totius damni, quemadmodum qui ex proposito damnum alterius resarciendi damnificantem lædit, tenetur ad resti-

tutionem totius damni, quia illud voluntariè fecit, quamvis propositum resarciendi damnum gravitatem mortalis malitiæ ab illo auferat: mensura enim obligationis restituendi non videtur esse taxanda præcisè juxtà malitiam formalem injuriæ, sed juxtà gravitatem damni voluntariè & scienter illati, ità ut Lex naturalis justitiæ lædentem gravet ad tantundem alteri refundendum, quantum scienter & voluntariè læsit, sive in foro conscientiæ graviter peccarit, sive non: hoc enim requirit æquitas justitiæ, quæ sicut facit, ut possessor malæ fidei propter conscientiam rei alienæ nullo tempore præscribat, ità facit, ut damnificator malæ fidei propter scientiam damni alieni non excusetur ab onere restitutionis.

Dices 1. Licet ex culpâ veniali non oriatur obligatio gravis ad reparandum grave damnum, oritur tamen obligatio levis vel sub peccato veniali ad reparandum grave damnum: eò quod, sicut ex gravi culpâ sequitur obligatio gravis, ità ex levi culpâ oriatur obligatio levis.

R. Quod licet ex culpâ levi in materiâ levi oriatur obligatio levis restituendi: quia ibi datur actio injusta cum plenâ advertentiâ & consequenter simpliciter voluntaria, at in præsentî casu, si oriretur obligatio circâ materiâ gravem, illa deberet esse gravis: siquidem rei gravis obligatio orta ex Præcepto naturali non potest esse, nisi gravis: cum ergo ad gravem obligationem non detur voluntaria injuria simpliciter, nec ob excessum materiæ possit esse levis obligatio, nulla erit obligatio. Et licet fuerit damnificatio sufficienter voluntaria in ratione peccati venialis, non tamen fuit voluntaria in ratione damnificationis.

Dices 2. Hinc sequitur, quod is, qui per plura minuta furta pervenit ad materiâ gravem, non teneatur ad restitutionem totius damni, quia in unoquoque furto non peccavit nisi venialiter.

Re.

R. N. consequentiam; quia vel adhuc extat res fur-
 tiva apud surripientem, & tunc est obligatus titu-
 lo rei acceptæ, ut per se patet, vel non extat amplius,
 & tunc est obligatus titulo injustæ acceptionis: siqui-
 dem in ultimo furto, in quo advertit vel advertere po-
 tuit materiam illius parvi furti unâ cum præcedentibus
 constituere grave damnum proximi, peccavit mortali-
 ter contrâ justitiam, unde bene damnata est ab Innoc.
 XI. hæc propositio 38. *Non tenetur quis sub pœnâ pec-
 cati mortalis restituere, quod ablatum est per parva
 furta, quantumcunque sit magna summa totalis*, imò
 licet fur in ultimo furto non advertat aut advertere
 potuerit ad gravitatem materiæ vel connexionem levis
 damni per ultimum furtum illati cum præcedentibus
 adhuc tenetur ad restitutionem, idque titulo injustæ
 acceptionis, quâ voluntariè abstulit rem notabilem,
 in quâ non restituens perseverat, licet enim in ultimo
 levi furto iniquus acceptor per accidens non advertit
 ad connexionem præcedentium furtorum, hoc ipso ta-
 men, quod materia illa coaluerit, obligatur gravi &
 negativo Præcepto non retinendi rem alienam, & con-
 sequenter etiam positivo Præcepto restituendi; unde
 quamprimum advertit ad gravitatem materiæ vel dam-
 ni, tenetur habere propositum restituendi, quod si
 non habeat, peccat mortaliter.

Q. An aliquis obligetur ad restitutionem ex indire-
 ctâ damnificatione?

Sensus Quæstionis est: an ille, qui quidem positi-
 vè damnum non intulit, attamen aliquam actionem
 v.g. homicidium, incendium: posuit, ob quam alter
 innocens damnum patitur, teneatur illud damnum
 refarcire?

R. I. Obligatur ex justitiâ ad compensanda illa
 omnia, quæ talis innocens per sententiam Judicis ad-
 actus expendere debuit in compensationem damni,
 quod

quod ipse directè intulit : quia sicut ex justitiâ erat obligatus illi, quem v.g. occidit, cujus ædes incendit : vel ejus hæredibus satisfacere, ità etiam est obligatus innocenti, qui suo loco & vice damnum compensavit.

2. Si circumstantiæ actionis damnificatiæ fuerunt causa & occasio, ut innocenti imputaretur homicidium vel incendium, quia fuit usus vestibus & armis innocentis, dum occideret vel ædes incenderet, vel quia occisum tumulavit in ejus horto, tenetur ad compensandum damnum inde innocenti secutum : quia in hoc casu per suum actum moraliter influit in imputationem homicidii vel incendii, & consequenter in damnum, quod innocenti indirectè & per accidens inde emergit, qui habebat jus non quidem formaliter, ut sibi alterius damnosa actio non imputaretur, sed ut damnificans tertium, tali modo non inferret damnum, ex quo nata est sequi talis imputatio.

3. Si merè per accidens sequatur, quod innocenti actio injuriosa imputetur v.g. quia in rixâ minatus est occidere, incendere &c. Probabilius videtur, quod damnificans verus videlicet homicida aut incendiarius non ex intentione, ut imputetur alteri, sed vindictæ sumendæ aut alterius pravi finis non teneatur ad reparationem damni ex tali imputatione secuti; *Ratio est* : quia obligatio restituendi in conscientiam ante sententiam Judicis oritur ex actione efficaciter damnum inferente, atqui occisio vel incendium non est actio efficaciter damnum inferens illi, cui per accidens imputatur, siquidem in illud damnum nec physicè nec moraliter influit : neque enim actio injuriosa idè imputatur innocenti, quia alter læsit, sed propter alias conjecturas, ad quas non concurrat, ut supponitur, quod si adfuerit intentio, ut noceretur infanti, sustineri potest probabiliter, quod ad damnum illud compensandum obligetur ille, qui modo dicto illius indirecta causa fuit :
tum

tum quia damnum alicui imputatur, si habuerit intentionem nocendi ut L. 2. §. idem labeo 9. ff. de aq. & aquæ plu. arc. lib. 39. tit. 3. de arcente aquam pluviam, ne sibi noceat, quæ nocet alteri, dicitur, quod non possit cum eo agi aquæ pluviae arcentæ: *Si modò non hoc animo fecit, ut tibi noceat, sed ne sibi noceat.* Igitur opus procedens ex intentione nocendi parit obligationem restituendi, quam de se non pareret: quia internus pravus affectus ita potest concungi cum opere externo, ut opus externum, quod absque tali animo affectu & intentione non erat injustum, cum tali tamen affectu & intentione reddatur simpliciter injustum & consequenter obliget ad restitutionem; sic recipiens furem animo fovendi ejus furta tenetur ad restitutionem; qui autem eundem furem reciperet ex amicitia vel quia consanguineus est, non esset obligatus, ita etiam in materia castitatis faciens aliquam actionem, ex qua prævidet secururam pollutionem, si illam faciat, ut pollutio sequatur, est voluntaria & imputatur ad culpam, quod tamen non fieret, si illam poneret absque tali animo ex alio fine licito.

Verum ad hæc pro sententiâ oppositâ, quæ videtur probabilior, responderi potest, quod Lex allegata agat de nocumento effectivè per aversionem æquæ pluviae illato, unde intentio verè fuit efficax causa damni. Ad aliud; affectus potest quidem facere opus injustum quoad malitiam internam injustitiæ, non tamen quoad realem damnificationem, nisi in opus ut damnosum influat. Itaque quoque recipiens furem, si non sit causa furtorum vel non restitutionis damnorum per furtum illatorum: non tenetur ad restitutionem. Aliud est impertinens: quia ut sit actus moraliter malus, sufficit intentio mala, non verò, ut sit efficax causa damni.

Dictum est supra: in conscientia: videlicet ante Judicis sententiam: quia post sententiam Judicis sæpè est ob.

obligatio restituendi ex titulo damnificationis licet non præcesserit culpa Theologica, mortalis vel venialis: ut constat ex variis legibus lib. 9. tit. 2. ff. ad L. aquil. & ex Jure Canonico cap. fin. de injur. & damno dato lib. 5. tit. 36. in quibus injungitur restitutio damni illati ex culpâ levissimâ & juridicâ; Lex autem aquilia sic dicta, quod sit primitus lata à tribuno plebis, cui nomen: aquilius; justa & rationabilis est, ut omnes fatentur, cum sit confirmata à jure Canonico, ergo obligat in conscientiâ, non autem ante sententiam Judicis propter nimium rigorem & onus gravissimum seipsum spoliandi suis rebus ob aliquod damnum nullâ suâ voluntate illatum, ideoque magis casui quam voluntario facto adscribendum; ergo obligabit post sententiam Judicis, ad quam non est necesse præsupponi culpam Theologicam ut patet ex dictis 1. 2. Disput. XX. Q. 1. Ubi ostensum est, quod leges pœnales obligent post sententiam Judicis, tamen si culpa Theologica non præcesserit, sed sufficit præcessisse culpam juridicam.

§. 2.

De culpa qua in quasi contractu vel vero contractu commissa inducit obligationem restituendi.

Omne officium, cui obligatio justitiæ ad aliquid præstandum annexa est, dicitur quasi contractus: ut officium Judicis, Advocati, Tutoris, Curatoris &c.

DICO I. *Ad restitutionem tenetur aliquis... indirectè, quando aliquis non impedit, cum possit & debeat impedire.* S. Th. hic Q. 62. A. 7. O. Sive obligati ex officio aliorum damnum impedire tenentur ex culpâ latâ & Theologicâ ad restitutionem, idem est de iis, qui ex officio tenentur aliis bene consulere, si ex consilio incurrant damnum.

Prima Pars probatur: qui suscepit aliquod officium ad aliorum utilitatem ordinatum non est causa injusta damni, nisi volens omiserit diligentiam, quam communiter

muniter ejusdem conditionis vel officii homines adhibere solent : quia ad majorem diligentiam se non voluit obligare ; ergo non tenetur ad restitutionem ex iniustâ acceptione , nisi adsit culpa lata & simul Theologica ; hinc Medicus, Advocatus, Parochus, Tutor, Curator non obligatur ad restitutionem damni , nisi illud secutum fuerit ex hoc , quod scienter communem similis conditionis hominum diligentiam omiserit , nisi vel mercede conducti sunt , ut aliquid faciant v.g. Medici, Advocati, Procuratores, Tutores, Curatores, tunc enim quia utilitatem percipiunt , videntur teneri ex culpâ levi , si videlicet scienter omiserint , quod diligentiores præstare solent , & exinde secutum fuerit damnum ; idem est , si expressè vel ; tacitè promiserint majorem vel maximam diligentiam ; tacitè censetur is promittere majorem aut etiam maximam diligentiam , qui se cæteris diligentiorum ac peritiorum profitetur , ac hoc modo aliis oblatâ suâ operâ eosdem ad se pertrahit , hinc Advocatus tali modo alios ad se alliciens tenetur restituere tantum , quanti æstimatur spes obtinendi victoriam litis , si adhibita fuisset major aut maxima diligentia.

Secunda Pars probatur : qui ex officio tenetur consulere , debet habere communiter sufficientem scientiam , quâ si careat , & nihilominus consulat , est verè causa damni ex eo consilio secuti : cum enim ex communi opinione gerens tale officium judicetur habere scientiam officio debitam , si revera talis scientiæ desit , consulens ex culpâ latâ est causa , ut alter decipiatur. Hinc confessarius, Parochus, Jurisconsultus ratione ignorantia , quam potuerunt & debuerunt deponere malè & noxiè consulentes, v.g. contractum injustum, restitutionem ei , qui non erat obligatus restituere, quia v.g. præscripsit , tenentur ad restitutionem , unde Greg. IX, cap. fin. de injur. & dam. dat. lib. 5.

lib. 5. tit. 36. *Si culpa tuâ datum est damnum, vel injuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem fortè tulisti, aut hac imperitiâ tuâ, sive negligentia evenerunt, jure super his satisfacere te oportet, nec ignorantia te excusat, si scire debuisti ex facto tuo injuriam verosimiliter posse contingere vel jacturam.* Alias qui ex officio non consulit, ex consilio noxio non obligatur juxta R. J. 62. in 6. *Nullus ex consilio, dummodo fraudulentum non fuerit obligatur; ubi excipitur consilium fraudulentum datum aliàs non facturo v. g. si suadeat quis injuriato, ut vindictam sumat de injuriante, si quis suadeat ut det mutuam debitori, quem scit non esse idoneum ad solvendum eo fine, ut ipse tantundem ab eodem sibi ex aliâ causâ debitum acquirat arg. L. quod si cum scires 8. ff. de dolo malo lib. 4. tit. 3.*

Cessat verò hæc restituendi obligatio etiam in illis, qui ex officio consulunt, si non positivè suadeant, sed tantum dicant suam esse opinionem, relinquunt autem consulenti melius dijudicandum aut ab aliis exquirendum, vel si indicent se de veritate rei dubitare: quia tunc non sunt causæ efficaces damni; idem est de eo, qui insufficiens ad bene consulendum alteri insufficienciam ipsius scienti dedit consilium damnosum, hic non tenetur ad restitutionem; cum scienti & volenti non fiat injuria, nisi fortè agatur de damno tertii, cui malo consilio v. g. de non restituendo, damnum inferitur.

Obj. Secundum rationis æquitatem & communem hominum sensum plus obligatur ad damnum alterius evitandum, qui tenetur ad hoc ex officio, quam qui solum ex communi hominum convictu; sicut plus tenetur & ad majorem diligentiam in custodiendâ re alienâ, qui tenetur ad hoc ex contractu, quam qui extrâ illum; atqui ex communi hominum convictu & extrâ

con-

contractum quisque est obligatus adhibere communem diligentiam, quam homines communiter solent adhibere, ne alteri damnum inferatur; ergo ex officio tenetur quis majorem diligentiam adhibere, & consequenter obligabitur ad restitutionem non solum ex lata sed etiam ex levi culpâ etiam seclusâ expressâ vel tacitâ promissione.

R. Permissio ant. N. consequentiam: culpa enim potest esse dupliciter levis: imprimis absolutè: quia inspecta & considerata secundum se existimatur ut levis. Deinde respectivè, quæ respectu hominum ejusdem conditionis & statûs est levis, & idè etiam potest esse culpa gravis respectivè nempe respectu hominum certi statûs, quæ etiam sit respectivè levis respectu hominum alterius statûs: culpa enim lata vel gravis tunc dicitur, quando quis non adhibet diligentiam, ad quam instar aliorum in eodem statu tenetur; cum igitur, qui ex officio vel contractu obligantur, debeant adhibere majorem diligentiam: hæc enim major diligentia communiter à prudentibus tali casu adhibetur, omisso hujus diligentia erit culpa lata non absolute, sed respectivè ad obligatos ex officio, per quam distinctionem concordantur sententiæ contrariæ in præsentî materiâ.

DICO 2. *Aliquis accipit rem alterius in utilitatem suam absque injuriâ... Et tunc ille, qui accepit... tenetur recompensare ei, qui gratiam fecit: quod non fiet, si per hoc damnum incurrat... aliquis accipit rem alterius absque injuriâ non pro suâ utilitate, sicut patet in depositis... si ei subtrahatur res absque suâ culpâ non tenetur ad restitutionem: secus autem esset, si cum magna suâ culpâ rem depositam amitteret.* S. Th. hic Q 62. a. 6. O. Sive qui ad diligentiam obligatur vi contractûs tenetur ex solâ culpâ juridicâ pro diversitate contractuum, & quidem ex Jure positivo in conscientia ante sententiam judicis.

Ima Pars explicatur & probatur : Omnis contractus validus habet vim & efficiam obligandi non tantum juxta expressam voluntatem contrahentium secundum R. 85. J. in 6. *Contractus ex conventionem legem accipere dignoscuntur*, ita ut in conscientia obligentur contrahentes ad implendum omne illud, quod expriment in contractu absque ulteriori titulo, etiam ultra naturam contractus: siquidem in hominis potestate est constitutum, ut plus vel minus possit suam libertatem erga alterum restringere, ut si velit unus contrahentium se alteri obligare ad suscipiendum periculum & compensationem damni emergentis, et si nulla culpa nequidem juridica intervenerit; verum etiam, si serio velint contrahere, licet non expriment, secundum naturam contractus à Jure definitam: quia illam obligationem suscipiunt, hoc ipso, quod secundum Jus contrahant: secundum diversitatem igitur contractuum obligantur adhibere diligentiam vel majorem vel minorem, quam diligentiam si omiserint etiam inculpabiliter, obligantur compensare damnum, secundum dispositionem Juris, ex quo

Imò Est obligatio restituendi in contractu cedente in solius accipientis utilitatem: ut est contractus commodati, in quo datur alteri res utenda ad certum & determinatum tempus gratis, ob damnum ex culpa levissima ortum, ut habetur in cap. un. lib. 3. tit. 5. de commod. ubi dicitur; *Cum gratia sui tantum quis commodatum accipit, de levissima etiam culpa tenetur*: Idem habetur in L. in rebus 18. ff. lib. 13. tit. 6. commodati. In qua in fine: *Hac ita, si duntaxat accipientis gratia commodata sit res & §. item is 2. instit. quib. mod. re contr. oblig. lib. 3. tit. 15. hæc ponitur differentia inter mutuum & commodatum (videlicet gratuitum) is quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu fortuito amiserit, quod accepit, veluti*
incen.

incendio, ruinâ, naufragio aut latronum hostiumve incurſu, nihilominus obligatus remanet. At is qui utendum accepit, sanè quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præſtare jubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt, ſi modò alius diligentior poterat eam rem custodire. Excipitur precarium, quod datur ad nutum revocabiliter & hinc quia dependet à mera liberalitate concedentis non tantum in principio ſed etiam in medio & fine, qui proinde puram facit utenti gratiam, hinc tantum recipit dolum & culpam latam L. contractus 23 ff. de RR. J. lib. 50. tit. 17. & L. quaſitum 8 §. eum quoque 3 ff. de prec. lib. 43. tit. 26.

2dò. In contractu cedente in ſolitis dantis utilitatem, quale eſt depositum, quò res gratis custodienda traditur (niſi ſit contractus mandati, qui etiam levem vel juxtà quosdam leviffimam culpam prohibet) tantum eſt obligatio reſtituendi ex culpa lata non autem levi vel leviffima conſtat ex §. præterea & is 3. inſtit. quib. mod. re contrah. oblig.

3tiò. In contractu, qui cedit in utriuſque utilitatem eſt obligatio reſtituendi ex culpa lata & levi, non autem leviffima ut habetur in L. contractus 23. ff. de RR. J. & §. creditor 4. inſtit. quib. mod. re contrah. oblig. & ratio horum eſt: quia æquitas naturalis ſuadet, ut majori diligentia ſervetur res aliena, quando illius utilitas vel tota vel ex parte redundat in ſervantem, ſed in contractibus primi generis rei utilitas tota pervenit ad ſervantem, in contractibus ſecundi generis nulla, in contractibus tertii generis aliqua; ergo in primi generis contractibus major requiritur diligentia, & conſequenter primi generis contractus leviffimam ſecundi generis latam, tertii generis levem culpam excludunt.

*Secunda Pars explicatur & probatur; quamvis in-
2. 2. Theol. Schol. Pars poſterior. H tra*

trà limites solius juris naturalis nemo teneatur de damno dato in re aliena, nisi ob dolum vel culpam latam Theologicam ex quâ sit obligatio in conscientia ante Judicis sententiam restituendi: quia jure naturæ nemo tenetur adhibere majorem diligentiam in rebus alienis, quam in re propriâ, & quam præstitisset Dominus, si res apud ipsum fuisset; ergo si res pereat sine omissione talis diligentia non peribit damno injustè illato; atqui de jure naturæ nemo tenetur in conscientia, nisi de damno injustè dato ut suprâ dictum est: supposito tamen jure positivo est obligatio: quia vel ex-vel implicite in contractum est deducta: contrahentes enim saltem implicite se obligant ad custodiam juxtâ formam legibus præscriptam, sed forma legibus præscripta est, ut in certis contractibus requiratur major vel maxima diligentia, & sic obligatio ex culpa levi vel levissima; ergo, posito contractu & lege exigente maximam diligentiam, alteri contrahentium est jus quæsitum ad exigendam talem diligentiam & reparationem damni dati ex defectu talis diligentia, & consequenter ex parte alterius est obligatio & debitum legale, etiam ante Judicis sententiam, præstandi ejusmodi reparationem.

Confirmatur: Supposita voluntate contrahendi & juxta lege obligante ad majorem diligentiam, ommissio talis diligentia est respectivè culpa lata, & si scienter omiserit obligatus, aut cognitâ suâ negligentia omittat restituere est simul culpa Theologica: culpa enim quæ absolutè & comparativè ad alios contractus habetur pro levi vel levissima, in contractu cedente in solius accipientis utilitatem v.g. in commodato, est culpa lata: Culpa enim lata est ommissio diligentia communiter adhiberi solita, sed major solet adhiberi diligentia ad rei commodatæ quam depositæ custodiam; ergo si major vel maxima diligentia omittatur, culpa, quæ absolutè foret levis vel levissima, fit culpa lata; & ita
 sapias

sæpius contingit, ut etiam pro diversitate materiæ vel subjecti culpa, quæ aliàs haberetur pro levi, lata & gravis efficiatur: sic major requiritur diligentia in sculpendo pretioso quam communi lapide, in curando uno quam altero genere morbi.

Ex his colliges. Si damnificatio sit merè fortuita & casualis absque omni culpâ tam juridicâ, quam Theologicâ, ut si res commodata casu, qui humana diligentia averti non potuit, perierit, nulla est obligatio restituendi ut habetur cap. un. de commod. quia res suo Domino perit, si nulla intercessit culpa vel pactio ratione, cujus teneatur rem servans ad damnum resarciendum, quod additur: quia si res casu fortuito pereat, sed casus fortuitus in contractu fuit appositus; aut commodatarius sit in mora restituendi, id est: quando non restituit, dum potest & debet. Et res eodem casu & tempore apud dominium non periisset. Aut si realiter utatur quam in contractu conventum fuerit, ut si equus commodatus est ad arandum, & commodatarius illo utatur ad periculosum iter, in quo equus perit; in his casibus etiam obligatur ad reparandum damnum, quod fortuito accidit.

Q. I. An sit obligatio restituendi ex contractu sub conditione operis turpis vel peccaminosi exercendi conditione impleta. *Addo.* *Conditione turpi impletâ:* quia ante opus peccaminosum impletum, certum est, quod ille, qui aliquid accepit sub conditione, ut opus turpe faceret, obligetur ad restitutionem rei acceptæ: cum sit obligatus ut opus, sub cuius conditione pretium accepit, non impleat.

R. I. Si turpitude sit extrâ materiam justitiæ, non est ex jure naturæ obligatio restituendi pretium acceptum pro opere peccaminoso; *Ratio est:* quia vel esset obligatio restituendi ex re accepta: id non: quia res est tradita in pretium rei venditæ jam exhibitæ, ut sup-

ponitur, non ex acceptione injusta : quia turpitude & inhonestas actionis v.g. in meretrice non oritur ex titulo injustitiæ, sed alterius vitii v.g. incontinentiæ.

2. Etiam si turpitude sit intrâ materiam justitiæ, tamen non est obligatio restituendi pretium acceptum, sed solum damnum tertio causatum v.g. Saga accepit pretium à Titio ad nocendum Petro, illa peracto beneficio nihil est obligata restituere Titio, sed solum tenetur compensare damnum illatum Petro. *Ratio est* : quia in tantum tenetur restituere, in quantum læsit justitiæ æqualitatem; sed hanc non læsit respectu Titii dantis pretium, sed solum respectu Petri damnificati; ergo nihil Titio contrahenti & danti pretium, sed Petro injustè damnificato tenetur restituere. *Dixi de jure natura* : nam legibus positivis meritò ejusmodi contractus damnantur & pretium acceptum est restituendum ut videtur colligi ex L. pacta C. lib. 2. tit. 3. de pact. ubi dicitur: *pacta, quæ contrâ leges constitutionesque vel contrâ bonos mores sunt, nullam vim habere indubitati juris est*; quod tamen valet solum post sententiam Judicis, nisi in casibus expressis à jure, in quibus aliquæ personæ redduntur incapaces, ut pretii recipiendi possint acquirere dominium.

Q. 2. An sit restituendum pretium acceptum pro opere bono?

R. Vel opus bonum est debitum illi, qui dat pretium, vel est indebitum: si indebitum, modo aliunde nulla sit absurditas, velut in Simonia, certum est, posse accipi pretium v.g. si pecuniam accipias, ut pro altero jejunes: si sit opus debitum vel est debitum ex justitia, vel alia virtute: si ex justitia sit debitum, pretium est restituendum: quia accipere pro re jam debita pretium est lædere æqualitatem & cogere alterum ad emendum rem suam, adeoque est injusta acceptio pa-

riens

riens obligationem restituendi ; hinc Judex tenetur restituere, quidquid accepit pro ferenda sententia justa, sive à litigante sive ipsius amicis. Debitores tenentur restituere, quando nimis protelationibus debitorum solutionis cogunt creditores ad remittendam partem debiti; si autem opus sit debitum non ex justitia sed alia virtute v.g. charitate vel Religione tantum, nunquam est obligatio restituendi ex justitia, quia extrà materiam justitiæ non oritur obligatio justitiæ, potest tamen esse obligatio ex motivo alterius virtutis restituendi v.g. vovisti dare Ecclesiæ Calicem triginta aureorum, & Ecclesia tibi dat sex aureos, si votum solveris, non poteris retinere sex aureos, siquidem illis detractis decrescit valor triginta aureorum, ad quem tamen ex Religione voto eras obstrictus.

§. 3.

De restitutione faciendâ ob lesionem injustam in aliis, quam fortuna bonis.

DICO: *Cum conservare justitiam sit de necessitate salutis; consequens est, quod restituere id, quod injustè ablatum est alicui, sit de necessitate salutis* S. Th. hic Q. 62. A. 2. O. Sive lædens injustè in bonis corporis vel animæ tenetur ex justitia ad restitutionem in bonis reparabilibus in eodem ordine, non verò in bonis irreparabilibus.

Probatur Conclusio generaliter ; restitutio est actus justitiæ, quo inæqualitas facta tollitur & æqualitas reponitur; atqui si læsio sit facta in bonis reparabilibus, potest tolli hæc inæqualitas, & reponi æqualitas; non verò in bonis, quæ sunt irreparabilia: quia nunquam fieri potest, ut læsus id recuperet in re vel in æquivalenti, quod per injuriam perdidit, quidquid enim restituatur, non datur illud, quod fuit per injuriam ablatum, nec illi, secundum quod ad usum huma-

num servit, datur æquivalens; ergo qui læsit in bonis corporis & animæ quoad ea, quæ sunt reparabilia, tenetur ad restitutionem, non verò quoad irreparabilia, ut lædens non teneatur ex justitia in bonis alterius ordinis ullam compensationem facere. *Dixi: ex justitia*: quia proximo læso in bonis v.g. corporis tenetur specialiter charitatem exhibere, qui læsit. Ut autem ad singula bona, in quibus proximus læditur, Conclusio applicetur.

Q. 1. Qualiter ad restitutionem vel ipsi læso, aut ejus hæredibus obligetur injustus vulnerator, mutilator, occisor?

R. 1. Tenetur ad restitutionem damnorum realium, quæ vel vulnerato, aut mutilato: vel occisi hæredibus aut iis, quos ex justitia alere tenebatur, in tulit: quia quicumque fuit injusta causa damni reparabilis, tenetur ad restitutionem; atqui damna realia sunt reparabilia: videlicet quæ illata sunt propter impensas in vulneris curatione factas, ob lucra cessantia, alimenta subtracta iis, quos vulneratus aut occisus ex justitia aut pietate aluisset, tumulationem funeris alioquin non tot sumptibus faciendam, aliaque, quæ per circumstantias facti declarantur; ergo vel læso vel hæredibus facienda est in talibus restitutio. *Dixi: ex justitia vel pietate aluisset*: quia iis, quibus ex solâ liberalitate vel charitate profuisset mutilatus vel occisus nulla debetur restitutio, sed hæredibus necessariis, quibus ipse occisus obstrictus erat videlicet Uxori, Parentibus & Liberis, estque quantitas hujus restitutionis taxanda arbitrio prudentum, attentâ tum quantitate alimentorum, tum temporis, quo eadem percepissent, & quia non tanti æstimatur spes, quanti ipsa res, ex æquo & bono in hâc restitutione procedendum est, ut, quantum quisque sibi suisque, si damnum passi essent, judicaret esse debitum, tantundem

tundem quoque præstet illis, quos injustè occidendo vel mutilando læsit.

2. Licet plures tum ob verba S. Thomæ infrà adducenda, tum ex generali ratione præstandi læso qualemcunque possibilem satisfactionem probabiliter sustineant, etiam pro ipsis damnis personalibus in corpore homini libero illatis faciendam esse restitutionem: attamen probabilius videtur, nullam deberi ex justitiâ restitutionem pro talibus damnis in corpore homini libero illatis; desumitur ex L. cum liberi. ult. lib. 9. tit. 3. ff. de his, qui effuderint vel dejecerint: in quâ ita: *Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, læsum fuerit, Judex computat mercedem medicis præstitas, ceteraque impendia, que in curatione facta sunt & præterea operarum, quibus curavit aut curaturus est ob id, quod inutilis factus est: cicatricum autem aut deformitatis nulla fit æstimatio; quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.* Quibus satis manifestè significatur, quod non sit obligatio justitiæ ante sententiam Judicis restituendi damnum ex natura sua irreparabile: eo quod vita ablata aut deformitas cicatricis æstimari & reparari non possit, unde hæc formatur ratio: quæ non sunt pretio æstimabilia, pro iis non datur compensatio, sed vita & membra hominis liberi non sunt pretio æstimabilia, neque veniunt in contractum, prout significatur in d. L. ergo pro iis non datur compensatio. *Dixi: homini libero illatis:* quia corpus vel vita servi non minus, quam vita & corpus jumenti, pretio æstimatur, & ejus jactura computatur inter damna realia Domini, unde qui servum læsit in vitâ vel integritate, tantum restituere debet, quanti poterat vendi, vel quanto pluris vendi potuisset, aut Domino suo lucrari, si mutilationem vel cicatricem non recepisset.

Obj. 1. Juxtâ S. Th. hic Q. 62. A. 2. ad 1.

Quandoid, quod est ablatum, non est restituibile per aliquid aequale, debet fieri recompensatio, qualis possibilis est; puta cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare, vel in pecuniâ, vel in aliquo honore, consideratâ conditione utriusque personæ secundum arbitrium boni viri & in 4. Dis. 15. Q. 1. A. 5. Qu. lã 2. ad 2. dicendum dicit: quod restitutio principaliter inventa est in damnis, quæ inferuntur in bonis fortune, quæ restitui possunt, in his autem, quæ obiectio tangit, quæ non possunt ad simile bonum restitui, debet fieri restitutio, qualis possibilis est scilicet ad arbitrium bonorum; ergo ex S. Th. etiam pro damnis personalibus est restitutio facienda.

R. S. Th. loquitur de multa pœnali per Judicem imponenda, non verò de debito naturali restitutionis, vel significat debitum morale charitatis, & pro foro pœnitentiæ, in quo Confessarius ad talem restitutionem in bonis alterius ordinis obligare potest.

Obj. 2. Non potens reddere æquale, debet reddere quantum potest, tamen enim impossibilitas excuset à tanto, non tamen à toto, ideo qui debet 1000. & non potest solvere nisi 100. tenetur ad 100. ergo qui lædit in bonis superioribus, in quibus non potest restituere, tenetur compensare in bonis inferioris ordinis, quantum potest.

R. Qui non potest reddere æquale, tenetur reddere quantum potest, si possit in eodem genere & ordine Con. Si non possit nisi in diverso genere & ordine N. Sic juxtâ omnes qui foret causa damni spiritualis, non est obligatus illud refarcire pecuniis, qui commisit adulterium, non tenetur pro irrogatâ injuriâ pecuniis satisfacere. Ratio autem disparitatis est, quia potens restituere partem bonorum ejusdem ordinis, ponit initiativè æqualitatem; sed qui non nisi bona alterius ordinis dare potest, nullo modo ponit æquale etiam

ex

ex parte illi, quod injustè ablatum est. Unde neque est obligatio justitiæ, ut homicida aliquid restituat pro anima occisi v.g. dando eleemosynas, procurando sacrificia &c. quamvis sit saluberrimum consilium, ut ista fiant & meritò confessarii homicidæ similia imponant.

Q. 2. Qualiter teneatur restituere injustè deflorator?

R. Qui puellam vi vel fraude vel metu injustè incusso violavit absque matrimonii promissione, obligatur in conscientia, ut vel ducat in conjugem, vel damnum ex defloratione secutum reparet, eam dotando; quod si prudentum judicio in certis circumstantiis non possent aliter damna illa compensari quam corruptam ducendo, ad id præcisè tenetur corruptor in conscientia, aliàs non; sæpè tamen in foro externo per sententiam judicis, ut ducat, imponitur & tunc post sententiam judicis in conscientia obligatur ducere.

Dicitur 1. *Vi vel fraude &c.* quia qui volentem virginem defloravit, ad nullam tenetur restitutionem: non virgini: quia volenti non fit injuria; non Patri: quia deflorator virginis non peccat plus contra Jus paternum, quam ipsa deflorata; atqui illa non peccat contra Jus paternum, ut omnes admittunt; ergo nec deflorator in conscientia. Quod addo: quia ex L. 1. §. 5. ff. de injur. lib. 47. tit. 10. Patri vel tutori puellæ competit actio contra defloratorem, qui si per sententiam judicis sit condemnatus, tenebitur præstare Patri satisfactionem per modum pœnæ.

Dices: cap. 1. de adulter. & stup. lib. 5. tit. 16. dicitur: *Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam, dormieritque cum eâ dotabit eam &c.* Ergò licet nulla vis fraus vel metus intervenerit obligabitur stuprator.

R. Si precibus, blanditiis, persuasionibus graviter arbitrio prudentum sollicitaverit, esse obligatum:

quia tales sollicitationes æquiparantur coactioni, secus est, si preces, blanditiæ & persuasiones non fuerint valdè graves.

Dicitur 2. Absque matrimonii promissione: quia si corruptor decipit virginem sub spe matrimonii, tenetur in conscientiam illam ducere: quia cui aliquid promittitur sub conditione operis onerosi, posita conditione acquirit Jus contra promittentem; ergo puella concessio usu sui corporis acquirit Jus ad matrimonium, *nec obstat*, quod forsan animo ficto promisit; quia in contractu oneroso utraque pars tenetur ex justitiâ se obligare ad id, quod in contractu significatur; cum ergo deflorator ex justitiâ debeat dare consensum in matrimonium, quam in alterâ parte per fictionem injuriosè extorsit, debet determinatè consentire in matrimonium, *nec satisfacit offerendo æquivalens.*

Excipiuntur sequentes casus 1. Si puella potuit facilè advertere fictionem. 2. Si fictè promittens sit longè ditior & nobilior. 3. Si fornicata sit cum alio. 4. Si ipsa se finxerat divitem, virginem. 5. Si ex tali matrimonio sine secutura plura mala & scandala.

Q. 3. Qualiter teneatur adulter restituere?

R. 1. Adulter si moraliter sit certum, ex adulterio natam esse prolem, tenetur cum adulterâ pro rata concurrere & in defectum alterius quisque in solidum ad reparanda omnia damna, quæ legitimis Filiis & hæredibus in alimentis & hæreditate obveniunt. Ratio est: quia quisque tenetur reparare damnum, cujus ipse injusta causa est, sed adulter est injusta causa illius damni, quod Filii legitimi patiuntur ex suppositione spurii. Ergo; *Dixi:* si moraliter sit certum ex adulterio natam esse prolem: si enim nulla sit secuta proles, vel dubium sit an ex adulterio sit nata proles, ad nullam tenetur restitutionem. *Ratio 2. mi est:* quia
licet

licet per adulterium marito & matrimonio fuit illata injuria, illa tamen est irreparabilis. *Ratio 2di est:* quia in dubio melior est conditio possidentis.

2. Adulter & adultera prole non secuta ad nihil tenentur, si res lateat, si verò marito innotescat, tenentur ad satisfactionem honorariam per petitionem veniæ, si proles sit secuta & constet eam esse conceptam ex adulterio, adulter tenetur ad eam alendam ab anno tertio exclusivè, mater verò usque ad annum tertium, eodem casu tenetur uterque ad compensanda damna omnia, quæ ex suppositione spurix prolis obveniunt marito & legitimis liberis: quia uterque est causa efficax istorum damnorum, si probabiliter dubitetur: an proles sit concepta ex adulterio uterque tenetur ad compensationem damnorum pro ratione dubii; licet aliqui tunc omnino excusent: cum in dubio melior sit conditio possidentis.

3. Adultera ad avertendum malum, quod ex suppositione spurii inferitur legitimis, non tenetur adulterium prodere cum detrimento suæ famæ. *Ratio est:* tum quia non constat quod per manifestationem adulterii possit damnum avertere: cum Filius spurius non teneatur matri credere; tum quia licet constaret, quod per revelationem damnum sit compensandum, attamen cum mulier tantum dederit causam, ut damnum in fortunis inferretur, non obligatur illud refarcire cum detrimento famæ: quia fama est bonum superioris ordinis.

Q. 4. Qualiter obligetur restituere infamans?

R. Qui alterius famam vel honorem injustè læsit tenetur restituere etiam cum detrimento proprii honoris & famæ. *Ratio est:* quia quisque tenetur damnum illatum reparare, si illud sit reparabile in bonis ejusdem ordinis non obstante proprio damno vel incommodo; atqui honor & fama sunt bona reparabilia;

Ergo,

Ergo tenetur restituere, nisi vel condonaverit aut remiserit infamatus, cujus fama non sit necessaria ad vitandum scandalum aliudve damnum proximi, vel sit moraliter impotens: ut cum restitutio non possit fieri sine multò majori damno famæ vel sine periculo vitæ. Vel cesset damnum ut si infamia abiit in oblivionem, aut aliâ viâ recuperata sit fama. Vel si absque culpâ Theologicâ alius sit infamatus, quo casu non est quidem obligatio restituendi cum notabili damno, si tamen absque notabili incommodo fieri possit, est obligatio restitutionis: quia illa materialis diffamatio adhuc perseverat in memoriâ hominum apud quos adhuc moraliter perseverat læsio alienæ famæ, nisi tollatur. Addunt denique alii compensationem mutuan, si is quem infamasti, te etiam infamavit, tunc dicunt te posse famam alteri ablatam aliquamdiu non restituere, donec alter tuam restituat: licet enim infamatus peccaverit infamando, non tamen differendo restitutionem ex causâ recuperandi propriam famam.

Q. 5. Qualiter ad restitutionem obligetur damnificans in spiritualibus?

R. Qui intulit damnum alteri in bonis spiritualibus tenetur ad restitutionem in bonis ejusdem ordinis, *Ratio est*: quia in ejusmodi bonis competit homini Jus rigorosum, quod si sit læsum & reparabile, est obligatio justitiæ illud reparandi; hinc in praxi in spiritualibus sequenti modo restitutio est facienda.

1. Qui alium veneno, phyltro vel maleficio privavit usu rationis, tenetur, quantum est in se, removere maleficium, & procurare remedia contra datam potionem, & reparare omnia damna ex tali portione vel maleficio secuta.

2. Licet error speculativus nulli noxius (aliud est si sit error practicus, ex quo grave damnum sequitur, vel sit error speculativus in fide) in alterius intellectu cau-

satus

fatus non contineat gravem injuriam; aliàs narrans nova falsa circa res indifferentes aliud nocuum non afferentia graviter contra justitiam peccaret, quod nimis durum esset. At tamen professor, vel magister ex officio docens scientiam vel artem & pro veris sententiis tradens falsas aut improbables, vel falsa principia, ex quibus multæ falsæ conclusiones deduci possunt, tenetur errores corrigere: quia cum ex officio teneatur docere aliquam artem vel scientiam, discipulis gravem infert injuriam eorum intellectum falsitatibus replendo.

3. Cui ex officio incumbit cura animarum & salus subditorum ut prælato, Parocho &c. tenetur ex justitiâ ad reparanda damna, quæ ex neglectu officii consequuntur: sic conficiens Sacramentum in materiâ dubiâ, cum habeat certam, etiam tenetur ad restitutionem: quia lædit Jus suscipientis, quod habet, ut sibi incertâ materiâ Sacramentum administraretur.

4. Qui alium per vim vel fraudem induxit ad peccatum, tenetur ex justitiâ vim vel fraudem tollere: quia ratione ingenitæ libertatis quisque habet Jus rigorosum, ne impediatur à bono, & inducatur ad malum; autem peccet mortaliter, qui alium vi vel fraude inducit ad peccatum veniale, disputatur: negativa videtur verior: quia peccatum veniale in suo genere est leve malum, quâ de causâ homo, sibi procurando & volendo peccatum veniale, non graviter peccat; ergo etiam alteri illud procurando; *Nec refert*, quod peccatum veniale absolutè sit majus malum, quam gravis morbus; ad hoc enim ne fiat gravis injuria, sufficit quod sit in suo genere leve malum, unde etiam causando sibi gravem morbum vel mortem aliquis graviter peccaret, qui tamen non graviter peccat sibi causando peccatum veniale. Et hæc regulariter tenent, extraordinariè enim potest esse peccatum mortale. 1. Si

homi-

hominem perfectum & sanctum vi aut dolo induceret quis in aliqua peccata venialia. 2. Prælati regularis subinde peccat mortaliter per negligentiam & meram coniventiam dans subditis suis occasionem, ut faciliores sint ad culpas veniales committendas, vel passim transgrediantur regulas sub nullâ etiam veniali culpâ obligantes: quia ex officio tenetur subditorum perfectionem procurare.

5. Qui vi vel fraude meditantem ingredi religionem vel novitium vel professum à religione abducit, tenetur ex justitiâ omnem vim & fraudem amovere, omnia damna compensare sive personæ sive religioni ex tali seductione emergentia: eò quod utrique parti injuriam intulerit, imò tenetur procurare media, ut seductus ad statum religiosum redeat, nisi hæc media seductus habeat in suâ potestate, tunc enim si ipse retractus vel seductus possit facillè redire, & damna reparare, nec tamen redeat, non jam censetur invitus sed volens talia damna pati.

6. Peccat contrà justitiam graviter & tenetur ad restitutionem, qui novitio absque causâ negat suffragium ad professionem: quia illis quibus competit per suffragia admittere novitium ad professionem, sunt instar Judicum & testium, qui debent ex officio sententiam proferre juxtâ merita causæ; sed judex vel testis sine causâ contrà innocentem testificans vel proferens sententiam peccat contrà justitiam; estque inter novitium & monasterium tacitus contractus, ut si probatus inventus fuerit habilis, admittatur ad professionem; ergo si capitulares illum rejiciant, peccant contrà contractum & justitiam.

Nec obstat, quod novitius possit absque gravi peccato & injuriâ monasterii vel religionis discedere.

Nam contrà est: Quod in tacito contractu, quo se novitius tradit ad probandum religioni, religio se obli-

obliget ad recipiendum novitium ad professionem, si inventus fuerit habilis, non autem obligat se novitius, ut maneat in ordine, sed tantum ut patiat se probari, quantum & quamdiu sustinere potuerit & voluerit.

QUÆSTIO II.

De circumstantiis & ordine restitutionis.

Circumstantiæ hic exponendæ sunt potissimum locus & expensæ, quæ in redditione faciendæ sunt. Aliæ enim videlicet tempus, quo quis, & cui restituere debeat tum ex dictis constant, tum infra examinantur; ubi certum est, quod, quando non ob injustam læsionem, sed vi contractûs v. g. mutui vel venditionis aliquid debetur, circumstantiæ debeant desumi ex voluntate contrahentium tacita vel expressa; ut illo loco, tempore, modo debeat dari, de quo conventum est, & si alio loco fiat, aut ultrà definitum tempus impletio contractûs differatur, tenetur debitor ad compensandum damnum, quod creditor inde patitur cum pœna adjecta L. magnam, 12. C. de contrah. & commit stipul. lib. 8. tit. 38. quod si nullum tempus sit præfixum, debitor non ante censebitur in mora culpabili esse, nec tenebitur ad restitutionem, antequam creditor debitum petiverit; sed hæc petitio necessaria non est, quando contractui additur Juramentum: quia Juramentum vim interpellationis habet, & obligat, ut quam primum debitum reddatur ac si esset petitum; Deus enim invocatus in testem censeatur statim urgere; ut hoc fiat, quod sub invocatione sui nominis promissum est.

Deinde ordo restitutionis alius est ex parte debitoris: quando quæritur quis præferatur in obligatione restituendi. De hoc Quæst. sequente. Alius est ex parte credito-

ditoris : quando quæritur : cui prius sit facienda restitutio, & de hoc agitur in præfenti.

DICO I. *Si ille cui debet fieri restitutio... sit multum distans, debet sibi transmitti, quod ei debetur.* S. Th. hic Q. 62. a. 5. ad 3. Sive restitutio est facienda expensis injusti debitoris in loco, quo Dominus rem erat aliàs habiturus.

1ma Pars conclusionis explicatur & probatur : Injustus acceptor non tantum tenetur rem ipsam restituere, sed etiam Dominum servare indemnem, & damnum refarcire, quod sequitur ex injustâ acceptione; esset autem damnum creditoris, si teneretur ad expensas faciendas pro suâ re recuperandâ; quod si tamen Dominus etiam aliquas expensas in ejusmodi rei asportatione fuisset factururus: v. g. expensas telonii, accisæ &c. illas injustus acceptor deducere potest: licet enim Dominus debeat servari indemnis, non tamen lucrum debet habere ex restitutione; quod haberet, si injustus acceptor expensas, quas alias Dominus in transportatione facere debuisset, ferret. Restitutio est facienda in contractibus in loco, ubi res debitori fuit tradita, & illius sumptibus, in cujus utilitatem contractus est initus; sic in redditione commodati expensas dabit commodatarius, in redditione depositi deponens, in emptione vel mutuo restitutio fiet, ubi merces vel mutuum acceptum, aut ubi tacitè vel expressè conventum, & sumptibus reddentis aut solventis.

2da Pars probatur : Qui est injusta causa, quod Dominus non possit de suâ re disponere in eo loco, in quo res sibi aliàs utilis foret, nisi esset ab iniquo invasore sublata, debet eandem rem sub potestate Domini reponere; atqui nisi injustus acceptor rem ad locum transferat aut transmittat, in quo Dominus aliàs rem erat habiturus, impedit Dominum, ne de re suâ possit in suam utilitatem disponere; ergo;

Dixi

Dixi: injusti debitoris, quia debitor bonæ fidei non ad plus obligatur, quam ad rem acceptam, quoad cætera indemnis servari debet; si igitur expensas fecerit in asservandâ vel reddendâ re, illi sumptus à creditore sunt refundendi, quos si ille refundere nolit, res usque ad opportunitatem reddendi servanda est, vel juxtâ expressam vel præsumptam creditoris voluntatem sequestro in depositum tradi potest.

Circâ ordinem restitutionis. *Nota 1.* Quando bona debitoris sufficiunt ad solvendum cunctis creditoribus debitum nullus ordo vel prælatio inter creditores est servanda sed singulis debitum integrè est solvendum, exigente jure naturali & obligatione justitiæ commutativæ, idcirco tantum quæritur de ordine servando, quando non sufficiunt bona debitoris ad satisfaciendum omnibus.

Nota 2. Ad varia in prælatione creditorum respiciendum esse scilicet an habeant Jus reale vel personale adversus debitorem; an bona restituenda Jure proprietatis pertineant ad creditorem, an ad debitorem; an aliqui ex creditoribus habeant pignus & hypothecam, tamque vel specialem vel generalem, privilegiatam vel non privilegiatam. Porro hypotheca est contractus, quo Jus ad solutionem ex re debitoris capiendam confertur, & differt à pignore quod istud contineat traditionem rei, hypotheca verò constituatur nudâ conventionem absque traditione rei; alia est generalis, quæ omnia bona debitoris obligantur; alia specialis, quæ respicit determinatum aliquod bonum v. g. domum, prædium &c. tacita est, quæ rebus imponitur à lege in favorem certorum creditorum non requisito consensu Domini seu debitoris, qualem habet pupillus in bonis tutoris & debitoris pro malâ administratione, uxor in bonis mariti pro dote; expressa est, quæ fit

2. 2. *Theol. Schol. Pars posterior.* I actua-

actuali & deliberatâ conventionem partium. His notatis.

DICO 2. *Per restitutionem fit reductio ad aequalitatem commutativa justitia, quae consistit in rerum adequatione... hujusmodi autem rerum adequatio fieri non potest, nisi ei, qui minus habet, quam quod suum est suppleretur, quod deest.* S. Th. hic Q. 62. 2. 5. O. Sive in restitutione hic ordo servandus est, ut habentibus majus Jus sive in re sive ad rem satisfiat præ aliis.

Probatur: Ratione in conclusione allegatâ: restitutio est actus justitiæ commutativæ ponens æqualitatem rei cum Jure activo alterius; atqui nunquam ponitur æqualitas rei cum Jure activo alterius, nisi habentes majus Jus præferantur iis, qui habent minus Jus; læditur enim Jus eorum, si æquentur in restitutione habentibus minus Jus. Ex quo sequitur, quod hoc ordine debeat fieri restitutio.

Imò Debita realia nullo attento ordine sunt integrè restituenda creditoribus Jus reale habentibus, quamvis omnes alii creditores vacuis manibus sint discessuri. *Ratio est:* quia creditoribus realibus Jus proprietatis habentibus res ipsæ sunt obligatæ, quæ ipsis proinde absque injuriâ denegari non possunt, ideoque præ omnibus bona deposita, commodata, pignora suis Dominis sunt restituenda.

2dò Si res sit venditâ ab Ecclesiâ, fisco, minore, debet solvi pretium vel ipsa res ante omnes alios venditori est restituenda. *Ratio est:* quia legum constitutione rerum à talibus emptarum dominium non transfertur mutuo contractu & traditione, nisi pretium solvatur, ideoque talia bona, ubicunque sint, vendicari possunt l. si curator 5. ff. lib. 49. tit. 44. de Jure fisci. Idem est, si res sit empta & tradita sine interventu pignoris vel fidejussoris nec vendens secutus sit fidem emptoris id est

est, credito pretio vendiderit, sed nudâ e mentis promissione de pretio mox solvendo (& itâ sub conditione pretii solvendi tradendo) contentus fuerit: quia etiam in hoc casu non est dominium translatum sed manet penes venditorem §. venditæ 41. instit. lib. 2. tit. 1. de rer. divis. si autem accessit aliqua conditio ad transferendum dominium rei emptæ sufficiens, multi volunt emptorem non teneri ad rei emptæ vel pretii restitutionem venditori præ aliis; quia cum venditor amplius non habeat Jus reale in rem venditam, non est cur aliis creditoribus præferatur; quamvis oppositum videatur æquitati naturali conformius, ut talis venditor, si res vendita extet, aliis creditoribus præferatur.

3tio Solutis ex bonis debitoris, si sit defunctus, expensis funeris, & ultimæ infirmitatis juxta L. penult. ff. de reli. & sumpt. fun. lib. 11. tit. 70. creditores hypothecarii sunt præferendi non hypothecariis. *Ratio est*: quod creditor habens plus juris strictius obligantis in solutione præferendus sit creditoribus habentibus minus Juris; sed qui habet hypothecam, habet plus Juris, quam simplex creditor & Chirographarius: præterquam enim quod habeat Jus personale in debitorem, quod omnibus creditoribus est commune, insuper habet Jus reale in hypothecam: esto enim, quod Jus hypothecæ non sit Jus domini aut proprietatis, est tamen verum Jus reale, nec aliâ de causâ dantur hypothecæ, nisi ut debita magis assecurentur, quam si non forent hypothecata, quod si adsint plures hypothecarii, ille qui prior est tempore præferendus est posterioribus: tum per R. 54. J. in 6. *Qui prior est tempore potior est jure.* Tum quia Jus posterioris hypothecarii non potest præjudicare Juri prioris.

4to Habens hypothecam privilegiatam præfertur habenti non privilegiatam, quantumvis sit posterior, sic bona mariti tacitè sunt obligata uxori ejusque libe-

ris pro dote, qui ideo præferuntur aliis habentibus priorem hypothecam tacitam non privilegiatam; quoad hypothecam anteriorem expressam non convenit inter AA. videantur dicta Disp. XIX.; Q. IV. §. 4. Affirmativa videtur probari, tum quia loquitur generaliter L. assiduis fin. §. adhæc 1. Cod. qui potior, in pign. hab. lib. 8. tit. 18. tum quia dos præfertur iis, qui in domum reficiendam crediderunt pecuniam Nov. 97. de æqualit. dot. cap. his consequens 3. hi verò præferuntur etiam aliis expressam hypothecam habentibus, quibus salvam pignoris causam fecerunt L. 5. & 6. ff. qui pot. in pign. lib. 20. tit. 4. tum quia in eadem Nov. 97. cap. quia verò & huiusmodi 4. præfertur solum is qui in militiam emendam? id est officium aliquod palatinum, ex quo certus erat redditus, credit, mulieri; exceptio verò firmat regulam in contrarium. 2. Gaudet privilegio prælationis, qui dat mutuuum ad emptionem vel extruccionem, quam sibi pactus est in pignus vel hypothecam per L. licet 7. C. qui potiores &c. 3. Qui dat mutuuum ad conservandam rem alteri generaliter & specialiter hypothecatam ex L. interdum 5. ff. qui potiores &c. 4. Pupillus per suum tutorem dans mutuuum ad emptionem alicujus rei facit illam tacitè sibi hypothecam, tamen expressè non paciscatur. 5. Dans mutuuum pro causâ militiæ habet hypothecam gaudentem Jure prælationis etiam (ut dictum est) ante dotem. 6. Etiam hypothecam publicam habens: id est in judicio coram iudice datam, vel coram notario & testibus factam, præfertur habenti privatâ tantum scripturâ firmatam. 7. Hypothecæ contractui oneroso appositæ habentur pro privilegiatis respectu aliarum, quæ apponuntur debitis gratuitis.

§tò Inter alios creditores personales non hypothecarios nec privilegiatos nullus datur ordo prælationis, nec proin-

proinde uni præ alio est facienda solutio, sed debitor, qui non est omnibus solvendo, tenetur pro ratâ singulis restituere servatâ proportionem Geometricâ; ita nempe, ut si jura creditorum sint diversa, plus Juris habenti plus solvatur, si autem sint æqualia, etiam singulis æquales portiones dentur. *Ratio prioris est*; quia si esset aliqua obligatio unum creditorem præferendi alteri, foret ex præcepto justitiæ sive naturali sive Juris positivi; atqui nullum est assignabile; quia in obligatione restituendi non attenditur ad causas, ex quibus oritur, nempe an oriatur ex delicto vel ex contractu, sed ad ipsam quantitatem Juris alterius reparandam, unde si damna sint æqualia, æqualis est obligatio restituendi, quantumvis fuerint ex diversis causis data. Ergo cum jura personalia inter se sint æqualia; neque enim plus Juris habet à quo 100. abstulisti, quam qui 100. tibi mutuavit, tametsi illi sis debitor ex delicto, isti verò ex contractu; non est servandus ordo prælationis. *Ratio posterioris*, quod singulis pro ratâ sit facienda restitutio, est: quia lex justitiæ exigit ut cuilibet creditori solutio si non ex toto saltem fiat ex parte, sed non cuilibet debitum meliori modo potest ex parte solvi, quam si singulis detur tanta portio, quanta juxta Geometricam proportionem inter creditores inæquales respondet quantitati Juris singulorum.

Obj. Illa debita sunt prius solvenda, quæ cum majori injuriâ & peccato sunt contracta: æquum enim est, ut prius recedatur à gravioribus peccatis.

R. Negando maj. non enim attenditur injuria, sed majus Jus creditoris, nec propterea magis receditur à peccato, si neglecto creditore ex contractu solvatur creditori ex debito, tunc enim committitur nova injuria, dum inter duos habentes æquale Jus uni solvitur totum, alteri nihil.

QUÆSTIO III.

Quinam obligentur & quid restituendum?

Non solum qui injuriam infert, sed etiam alii quicumque ad eandem efficaciter cum causâ principali concurrunt, tenentur ad restitutionem. Potissimum verò ad injuriam vel damnum concurritur novem modis, qui his versibus ex primantur:

Jussio, Consilium, consensus, palpa, recursus

Participans, mutus, non obstat, non manifestans.

Per sex priores directè & positivè concurritur ad injuriam, ideoque qui uno ex his modis efficaciter & executivè fuerit cooperatus ad damnum proximi, tenetur ad restitutionem, etiamsi damnum, quod his modis illatum fuit, fuisset ab aliis etiam inferendum: quia non tantum causa efficax damni est, quæ si abesset, effectus non fieret, sed etiam illa, quæ ità movet ad inferendum damnum, ut si ipse vel alius similis non moveret, damnum non esset inferendum. Tribus posterioribus modis solum privativè & indirectè damnum inferitur, ideoque nullus ex tribus modis ultimis ad restitutionem tenetur, nisi quis ex officio vel contractu fuerit obligatus ad avertendum damnum. De omnibus his generaliter

DICO 1. *Quinque premissorum semper obligant ad restitutionem: primò jussio; quia scilicet ille, qui jubet est principaliter movens... secundò consensus, in eo scilicet, sine quo rapina fieri non potest, tertio recursus, quando scilicet aliquis est receptator latronum & eis patrociniū prestat: quarto participatio, quando scilicet aliquis participat in crimine latrocinii & præda: quinto tenetur ille, qui non obstat, cum obstatere teneatur... in aliis autem casibus enumeratis non semper obligatur aliquis ad restituendum. S. Th. hic Q. 62. a. 7. Q.*

Pro-

Probatur 1. Conclusio Generaliter ratione, quam involvit: quicunque est causa efficax damni injusti, tenetur ad restitutionem, qui verò non concurrat efficaciter ad damnum, non est obligatus restituere: cum restitutio tendat ad reparationem damni injustè causati.

Deinde specialiter exponitur quoad singulos:
 1. *Ratione iussionis* ad restitutionem obligatur, qui ex-vel implicite mandavit damni illationem, implicite mandant magnates dicendo: quis me vindicabit? quantam gratiam mereretur qui talem occideret? quomodo Henrico II. Angliæ Regi imputata fuit occisio S. Thomæ Cantuariensis, dum coram suis quereretur, se in suo regno cum uno sacerdote pacem habere non posse, unde nefarii satellites æstimantes se Regi gratum facturos Sanctum virum occiderunt. A quâ tamen restitutione excusatur, imprimis si mandatum reverà non fuerit executioni datum; Deinde si mandatarius jam erat ad damnum inferendum paratissimus, ità ut mandato nec motus nec confirmatus fuerit ad damnum celerius vel animosius inferendum. Denique si mandans mandatum efficaciter ex-vel implicite revocaverit, ad quod generaliter requiritur, ut ità mandatum revocetur, ut mandatarius de cætero non censeatur amplius eo mandato ad iniquam actionem moveri, sed merè suâ malâ voluntate, ideoque revocatio debuit innotuisse omnibus mandatariis tam mediatis quam immediatis. Licet enim per dolorem de mandato ante executionem mandati censeatur illud revocatum esse coram Deo, non tamen quoad mandatarium in ordine ad impediendam injuriam, quæ reverà adhuc ex illo mandato inferitur. Notant autem aliqui, quod mandans licet excusatus sit ob revocatum mandatum, potest tamen quandoque obligari ad restitutionem ex alio capite: scilicet, quia est non obstans: cum enim

mandans soleat esse superior mandatarii, & mandatum dederit de inferendo damno, ex utraque illa conditione conjuncta confurgit in illo specialis obligatio impediendi damnificationem, & tenetur ad id adhibere diligentio rem operam, quam alius, qui nec est superior, nec causam damni verosimiliter secuturi dedisset, quod si Dominus jussisset minus damnum v.g. si famulis mandaverit, ut Titium insigniter percuterent, non autem occiderent, illi autem excedentes limites mandati verberando occiderent, tenetur totum damnum reparare, supposito, quod ex circumstantiis facti & personarum prævidere debuerat vulnerationis & occisionis periculum morale; si verò tantum ratihabeat damnificationem v.g. famulus nomine Domini damnum infert, quod Dominus non jussit sed agnoscens esse factum, tantum ratificat, non tenetur veluti æquivalenter mendans ad restitutionem, cum non sit causa damni: quia factum præteritum non dependet à secuta ratificatione, nisi ratihabitio esset causa quod damnum illatum continuaretur. *Non obstat R. 10. J. in 6. Ratihabitionem retrahit, & mandato non est dubium comparari.* Juxta quam cap. cum quis 23. de sent. excom. in 6. lib. 5. tit. 11. Declarat ratihabentem percussorem Clerici suo nomine factam incurrere excommunicationem; quia dicta R. J. habet locum quoad contractus & pœnas in foro externo ex dispositione juris; in ratione tamen restitutionis non habet locum: cum ille solum restitutioni sit obnoxius, qui reverà damnum intulit; in cap. eit. specialiter iste tanquam consentiens punitur.

2. *Ratione consilii*: qui damnum alteri efficaciter suavit inferendum, tenetur ad restitutionem, ut patet ex cap. sicut dignum 6. §. 3. de homicid. lib. 5. tit.

tit. 12. Debet autem tale iniquum consilium scienter vel cum ignorantia ad minus vincibili datum esse juxta superius dicta, consulens excusatur à restitutione, imprimis si jam omninò parato auferre majus consulat, ut auferat minus, si solummodo hoc agat, ut à majori damno avertat, adeoque agat potius utiliter damnificandi negotium. Deinde si parato furari hodie consulat, ut auferat cras: tunc enim non influit in substantiam, sed dilationem actus, quæ de se non est injuriosa. Præterea si parato duobus inferre damnum suadeatur, ut uni inferat, vel si parato alterutri inferre damnum suadeatur, ut ei inferat, cui minus nocet: quia tunc consulens non facit injuriam illi, cui damnum infertur, sed dicit in genere: potius minus malum est eligendum, quam majus, si unum fieri debeat. *Dixi*: si parato alterutri nocere: quia non est licitum suadere furi volenti gravem injuriam inferre Petro, ut minorem inferat Paulo: non enim licet impedire damnum Petri cum injuria Pauli, & facere mala, ut eveniant bona, nisi fortè Paulus ob suam opulentiam existimaretur non graviter laturus suum damnum ad avertendum damnum Petri multò majus. Denique si consilium ante illationem damni efficaciter revocetur. *Dico*: efficaciter: quia consilium damnosum vel fuit, falsum vel verum: si fuit falsum: quia v.g. dixisti contractum esse licitum, qui est illicitus, medicinam nocivam esse bonam; si priusquam fiat contractus vel sumatur medicina, sufficientibus mediis ostendis, te fuisse deceptum, efficaciter revocas consilium, ideoque si alter tuâ revocatione neglectâ pergat nocere, non jam tuo consilio sed suâ malitiâ inductus nocet, si vero rogatus consilium ostendisti commoditatem nocendi v.g. procurandi abortum, furandi; & dedisti verum &

nocivum consilium, vel dedisti rationes & motiva, quare v.g. te vindicare sit gloriosum &c. consilium inefficaciter revocas, si alter non obstante revocatione consilium sequitur; quia tamdiu remanent illa tua motiva, quibus operans ad nocendum inducitur; sicuti si arma alteri ad nocendum dedisses, maneres concausa homicidii tametsi illum à scelere avocasses.

Nec est paritas inter mandatum revocatum & consilium: quia mandans movet per significationem suæ voluntatis, proinde si indicet voluntatem contrariam, non amplius movet, consulens verò inducit ob pondus rationum suggestarum, quæ tamdiu movent, quamdiu per contrarias rationes non sunt enervatæ, ut igitur non amplius in damnum influat, debet rationes propositas enervare, non autem purè consilium retractare.

3. *Ratione consensus*: is qui consentiendo efficaciter concurrat ad injustam alterius actionem tenetur ad restitutionem; est autem alius consensus, qui consistit in sola approbatione facti, sic, ut nullo modo sit causa, quare illud vel animosiùs vel absolute fiat, quo casti, etsi consentiens peccet, non tamen tenetur de damno secuto. Alius consensus est causa efficax alterius damni, dum non solum illud approbatur, sed etiam per approbationem alter movetur ad inferendum damnum, ita ut sine ejus consensu damnum non fieret, & tunc tenetur consentiens ad restitutionem; hinc qui suo suffragio subscribit causæ iniquæ nondum sufficienter conclusæ, tenetur ad restitutionem: quia suo suffragio positivè influit in damnum proximi, secus est, si jam ante suum suffragium fuerit causa sufficienter conclusa: quia tunc nullo modo est causa damni, quod jam sufficienter causatum supponitur.

4. *Palpans* tenetur ad restitutionem, si adulando, laudando, irridendo alium ad inferendum damnum instiget v.g. si offensum irrideat; ignominiam improperet, ejus generositatem & nobilitatem extollat; quo facto aut dicto alius ad ulciscendum movetur.

5. *Ratione recursus* ad restitutionem obligatur, qui recipit seu protegit damnificantem, aut rem ablatam, ita ut injuriæ deinceps tantò securius aut gravius inferri possint, aut illatæ non recompensentur.

6. *Ratione participationis* est obligatus ad restitutionem, si vel participaverit in prædâ eam scienter cum fure consumendo, dividendo &c. vel si participaverit in injustâ damnificatione v.g. aperiendo fenestras, tenendo scalas, agendo excubias &c. Si faber furi clavem tradat ad aperiendam seram; si tamen actio, ad quam participans concurrat non sit intrinsecè mala, sed de se indifferens, quamvis à damnificatore ad damnum inferendum petatur, tunc excusatur participans ratione metûs mortis vel alterius gravis mali à restitutione; sic remiges Christiani apud Turcas, & Rustici, qui injustas militum prædas avehunt, excusantur, si enim gravis metus excuset injustum detentorem à restitutione rei alienæ, quantò magis debet excusare innocentem in præbenda aliqua actione, quæ non nisi ex mala intentione & usu furis est alteri perniciosa, nec potest Dominus, quoad illos angariatos esse rationabiliter invitus.

7. Ex negativè cooperantibus tenetur ad restitutionem *mutus*: si ex officio tenetur & efficaciter potest impedire damnum imperio, minis, monitis & nihilominus silet & dissimulat. *Non obstans*: si cum teneatur auxiliis per se vel alios injuriam propulsare,

pulsare, hoc facere negligat. *Non manifestans* si perpetratam ab alio injuriam occultet; cum illam possit & teneatur ex officio revelare. Ex quibus sequitur, quod famulus, qui videt, quod alius conservus Domino aliquid surripiat, & tacet, non peccet contra justitiam, nec teneatur ad restitutionem, nisi cura & custodia rei domesticæ illi fuisset commissa, tenetur tamen ad restitutionem, si videat & permittat damnum ab extraneo irrogari: quia etiam si specialis vigilantia ipsi non fuerit commissa, communis tamen hominum sensu & æstimatione ex ipsa ratione famulus censetur habere connaturalem obligationem contra extraneos impediendi damna sui Domini.

DICO 2. *Principaliter tenetur restituere ille, qui est principalis in facto: principaliter quidem precipiens, secundario verò exequens: Et consequenter alii per ordinem, uno tamen restituente illi, qui passus est damnum, alius eidem restituere non tenetur, sed illi, qui sunt principales in facto, Et ad quos res pervenit, tenentur alius restituere, qui restituerunt.* S. Th. l. cit. ad 2.

Explicatur prima Pars: hic ex parte obligatorum ad restitutionem debet servari ordo.

1. Tenetur primo loco restituere, apud quem res furtiva sive in se sive in æquivalenti extat, sive bonâ sive malâ fide illam possideat: quia tunc ad est titulus rei acceptæ, cujus prima & fortissima est obligatio.

2do Loco tenetur restituere, qui fuit causa principalis & physicè executiva damni, id est, qui physicè proprio nomine nemine mandante damnum exequitur. Is enim tenetur præ omnibus causis moraliter cooperantibus: quia ordo restitutionis respondere debet ordini damnificationis, ita
ut

ut qui partes potiores habet & est principalior in damnificando, etiam debeat habere potiores partes & esse principalior in restituendo; sed qui proprio nomine & physicè influit in damnum, magis influit & principalius, quam qui solum moraliter nomine alieno, & solum instrumentaliter influit; ergo etiam debet præferri in restituendo; porro si plura agentia physica principaliter concurrant ad damnum, juxtà majorem vel minorem inæqualitatem concursus plus minusve contribuere debebunt ad compensationem damni.

3. Inter causas morales debitor principalis est mandans vel minis impellens, qui etiam tenetur solvere ante executores & mandatarios habentes solum rationem instrumenti physici. Sic magis tenetur Dux ad compensandam injustam deprædationem, quam milites tantum exequentes imperium Ducis, si verò sint plures mandantes, unus immediatus alter mediatus, prius obligatur mediatus: quia magis principaliter & effectivè influit quam immediatus.

4. Causæ secundariæ & accessoriæ, quales sunt consulens, laudans, consentiens, receptans, juvans non tenentur restituere, nisi in defectum principalis & tunc omnes æquè primò nullo servato ordine; siquidem nulla ex istis est alteri subordinata per modum instrumenti, & qui majorem habet partem damnificationis, majorem quoque debet habere partem restitutionis, post hos tenentur restituere negativè concurrentes absque ordine inter illos.

Secunda Pars explicatur: si plures concurrant ad idem damnum, & unus eorum integrè solvat, reliqui obligantur vel deobligantur secundum sequentes Regulas.

1. Quando

1. Quando singuli habent partem prædæ uno integrè restituente, tenentur reliqui illi suam partem refundere. *Ratio est*: quia quilibet tenetur ratione rei acceptæ, & quilibet fuit in morâ; aliàs ex sua mora alii commodum reportarent, dum uno restituente ipsi non tenerentur, deinde ille, qui integrè solvit, succedit in locum veri Domini de jure, & consequenter alii debent ipsi solvere, quod deberent solvere Domino: putà quisque partem.

2. Si ille, qui habet totam prædam, restituat, cæteri sunt liberi: non enim aliquid debent Domino, cui jam est satisfactum; non alteri, qui restituit; dum ille solum id fecit, quod facere debuit, nec in suis habet quid minus; præterea si quid illi deberetur, reportaret commodum ex sua iniquitate.

3. Si ille, qui fuit dux criminis, non acceperit prædam, ipse tamen integrè restituat, ille qui habet prædam tenetur Duci restituere cæteris absolutè liberis; *Ratio est*: quia ut dictum est, qui totum restituit, succedit in locum Domini, cui est satisfactum, & consequenter ille, qui rem habet, tenetur alteri, qui totum restituit, totum reddere, alii verò sunt liberi, eo ipso, quod nihil acceperunt, nec in aliquo sunt facti ditiores.

4. Si Dux criminis illatum damnum reparavit, alii sunt liberi: quia dux ille tenetur alios concurrentes servare indemnes, & manet obnoxius damno, quod aliis ex sua instigatione posset obtingere, dum suâ inductione talis damni fuit vera causa; hinc inducens alios contrahit quasi duplicem obligationem: unam cum aliis satisfaciendi vero Domino, aliam satisfaciendi & servandi alios à se inductos indemnes.

5. Si eo casu unus ex inductis integrum solverit,

alii

alii minus principales tenerentur illi solvere, quisque suam partem, dux autem deberet singulis restituere suam partem; *Ratio prioris est*: quod cum omnes ad damnum concurrerint, obligarunt se ad satisfaciendum integrè in defectum aliorum, quo fit, ut unus ex minus principalibus solvens integrè succedat in locum veri Domini, cui sicut singuli debent dare suas partes, ita & illi easdem dare debent; *Ratio posterioris est*: quod Dux ille debeat alios minus principales servare indemnes.

6. Si communi consilio omnes damnum intulerint, si unus integrè restituat, tenentur alii refundere illi suas partes: sicut enim omnes sunt socii damni, ita omnes sunt socii obligationis restituendi, adeò ut inter eos sit quasi contractus societatis; ac proinde quilibet pro sua parte obligetur, licet quisque in solidum deficientibus aliis debeat Domino satisfacere.

Q. Si damnificatus remittat debitum uni ex concurrentibus ad damnum, an alii sint liberi. *Dico*: *debitum*: aliud est enim remittere actionem debitum repetendi in iudicio, aliud remittere ipsum debitum: potest enim illa actio remitti manente debito in foro conscientiae.

§. 1. Si damnificatus remittat debitum principali, cæteri sunt liberi ex eo, quod, ut ante dictum est, eo restituente reliqui sint liberi; ergo dum illi remittitur, remittitur etiam reliquis.

2. Si debitum remittatur minus principalibus, obligatur adhuc Dux ad restitutionem: quia principalis manet semper obligatus, licet minus principales restituant, quos debet servare indemnes; cum ergo alii minus principales non restituerint, manet ipse tanquam causa principalis obligatus Domino.

3. Si

3. Si alicui ex minùs principalibus sit remissum debitum, non idèd reliqui sunt liberi: èd quod illa remissio concernat solum partem illius, cui remittitur manentibus aliorum obligationibus, debet tamen detrahi pars remissa alteri: èd quod creditor non possit remittere alicui cum præjudicio aliorum: quia singuli debent solum suas partes.

DICO 3. *Homo tenetur ad restitutionem ejus, in quo aliquem damnificavit. Sed aliquis damnificatur dupliciter: uno modo, quia aufferetur ei id, quod actu habebat. Et tale damnum est semper restituendum secundum recompensationem equalis. . . alio modo si damnificet aliquem impediendo, ne adipiscatur, quod erat in viâ habendi. Et tale damnum non oportet recompensare ex æquo.* S. Th. hic Q. 62. A. 4. O.

Prima Pars probatur: qui est causa, ne injustè damnificatus habeat illud, quod aliàs habebat, debet ad reparandam æqualitatem totum illud restituere; atqui in quo realiter damnificavit, illo caret injustè damnificatus ex culpa damnificantis & aliàs toto illo certè non careret, ergo debet totum illud, ut reparetur æqualitas, restituere.

Secunda Pars probatur: qui impedit alium, ne assequatur illud, quod erat aliàs obtenturus, non privat ipsum re obtentâ, sed solum viam obtinendi occludit, ergo non tenetur illud restituere ad quod obtinendum in via erat, cum illud nondum habuerit, sed quanti æstimatur spes illud assequendi.

Ut verò pleniùs deducatur, quid restituendum sit, præmissâ distinctione inter possessorem bonæ & malæ fidei.

Q. 1. Quid & qualiter rem ipsam debet restituere malæ fidei possessor?

1. Iniquus possessor tenetur rem ipsam, si extet, integrè Domino restituere, si verò non extet, vel quia

quia eam vendidit, sive in suum usum convertit, vel quia absque ullo suo commodo perit: v.g. alius illam apud iniquum possessorem furatus est, vel casu absque suâ culpâ perit, tenetur pretium æquivalens reddere, & non tantum illud, in quo factus est ditior, præterea tenetur omnia damna emergentia & lustra cessantia ex injusta detentione vel non solutione solvere; *Ratio est*: quia hæc obligatio provenit non solum ex re alienâ, sed etiam ex injusta actione & læsione: nam propter damnum alteri illatum, ipse simile damnum debet subire, etiamsi ex illo nullum habuerit emolumentum. Ex quibus deducuntur sequentia corollaria.

1. Qui injustè detinet rem alienam, quæ si mansisset apud Dominum, etiam certò fuisset peritura, est obligatus illam restituere Domino: quia ubicunque res extet, Domini est, nec debet fur inde commodum reportare, sed est obligatus Domino rem conservare; hinc si imminente urbis devastatione furripiat quis & abscondat rem alterius, quæ ab hostibus esset surripienda, aufert è faucibus feræ ovem alterius, tenetur ea reddere.

2. Qui aufert vel detinet rem alterius, quæ apud Dominum esset certò peritura per furtum alterius tenetur eam restituere, si apud ipsum extet, vel si apud ipsum pereat, pretium illius: quia per hoc, quod furto suo alterius furtum præveniat non desinit esse fur, sed onus, quod alter suscepturus erat, in se suscipit.

3. Qui detinet apud se rem alienam, quæ apud detentorem casu perit, tenetur pretium Domino restituere, licet illa etiam certò fuisset peritura apud Dominum, dummodo non pereat apud detentorem eodem modo, casu & tempore, quo peritura erat apud Dominum: ut si rem per incendium peri-

2. 2. *Theol. Schol. Pars posterior.* K turam

turam liberavit & in tempestate vel alio incendio amisit, tenetur pretium restituere ; quia illam rem contra Domini voluntatem reservat , ideoque nec excusat , quod apud ipsum pereat alio casu : sibi enim imputare debet hunc casum , eò quod rem alienam , non ut Domino servaret , sed ut sibi injustè acquireret , rapuerit , unde cum onere dicto eam accepit.

4. Si res eodem tempore & periculo apud furem pereat, qui rapuit illam putans conservari, quo tempore & periculo etiam periisset apud Dominum, juxtà sententiam valdè probabilem non tenetur ad restitutionem ; ut navigabat quis cum Petro , & ab eo rem pretiosam abstulit , quæ in eadem navigatione naufragio periit ; furatus est equum morbo occulto & incurabili laborantem , qui ex eodem morbo apud furem periit ; furatus est tempore incendi vestem, quæ in loco est reposita, in quo ex eodem incendio serpente consumitur ; *Ratio est* : quia tunc per injustam suam actionem non est absoluta causa, quod res pereat , sed quod apud se pereat , quæ eodem modo apud Dominum erat peritura ; unde non est paritas inter hunc & præcedentem casum : quia in præcedenti casu est causa , quod res hoc modo apud se pereat, si dubitat, an eodem modo peritura esset apud Dominum , tenetur rem vel pretium saltem pro ratâ dubii Domino restituere.

5. Qui rem alienam accepit malâ fide, quæ cum tempore crescens melior erat futura , sed antequam melior fieret ab iniquo possessore est distracta vel consumpta ; si Dominus in priori statu rem erat consumpturus, & non servaturus ad alium statum, in quo melior futura erat , detentor tenetur solum restituere valorem, quem habuit in illo statu , in quo est consumpta. *Ratio est* : quia tenetur solum

ad

ad servandum Dominum indemnem, sed ex suppositione, quod Dominus rem esset venditurus vel consumpturus in illo statu, nec expectaturus meliorem statum, passus est detrimentum in valore illius statûs; si autem Dominus servaturus fuisset rem usque ad meliorem statum, restitutio facienda est pro ratâ spei, quâ sperabatur res habitura incrementum, si servata fuisset.

6. Si res crescens sit ablata cum vilior erat, quæ apud furem crescit, & cum tali incremento extat, tenetur injustus detentor rem cum omni illo incremento reddere, etiamsi Dominus usque ad tempus illud rem non fuisset servaturus v.g. aliquis furatus est triticum, cum valeret 10. florenis, quod apud ipsum extans valet 20. florenis, tenetur Domino restituere vel triticum vel 20. florenos; quia res dum extat, manet semper sub dominio prioris Domini cum suo incremento, unde si sit in morâ restitutionis & casu apud ipsum pereat, secundum illud incrementum tenetur restituere pretium.

7. Si fur rem in statu viliori accepit, quæ ab ipso melior est facta, & postea ad deteriores pervenit statum, si Dominus erat servaturus rem usque ad tempus incrementi & tunc eam venditurus, aut consumpturus, vel si res illa decreverit tale detrimentum apud Dominum non susceptura, tenetur ad omnem valorem illius incrementi. *Ratio est*: quia injustus detentor tenetur restituere damna emergentia & lucra cessantia; si verò Dominus servaturus fuisset rem usque ad tempus, quo lucraturus esset per eam & per alterius injustam actionem impeditur ab illo, tenetur ille ad lucrum illud cessans, similiter si res apud furem deterioretur tale detrimentum non passura apud Dominum, jam datur damnum emergens, quod tenetur resarcire, licet inde nullum commodum percipiat.

8. Si rem acceptam in statu viliori & apud furem auctam in pretio tempore incrementi vendidit, vel consumpsit, tenetur restituere majorem valorem, quem apud ipsum habuit, sive illud incrementum ab extrinseco sive ab intrinseco ortum habeat, etiam si Dominus rem illam venditurus vel consumpturus fuisset tempore vilioris pretii. *Ratio est*: quia status optimus adhæret rei, ideoque sicut res est Domini, ita etiam cum illo optimo statu; ergo per alterius iniquam absorptionem non est privandus suo jure, ac proinde si fur eam absorpsit, pretium ejus secundum æstimationem optimi status Domino reddere debet: quia pretium rei est æquivalenter ipsa res, sicut ergo pro illo statu deberet rem Domino reddere, ita etiam pretium rei, si illam absorpsit.

Q. 2. Quid debeat restituere possessor dubiæ fidei?

R. Dubium vel est possessione antiquius, vel possessione posterius sive possessioni bonæ fide cœptæ superveniens. In priore casu is, qui possessionem suscepit rei, de quâ dubitabat, an esset aliena, animo sibi retinendi, peccavit graviter, & est obligatus adhibere diligentiam ad inquirendum Dominum, quam si non adhibeat, est possessor malæ fidei, si adhibitâ diligentiam tamen Dominum non inveniat, debet vel cum illo, de quo dubitat, vel cum pauperibus rem dividere pro ratâ dubii; *Ratio est*: quia huic non favet sua possessio: cum ab initio dubitans rem acceperit, & sic cum mala fide, ideoque non potest totam sibi reservare, sed si dato pretio eam recepit, potest cum altero, de quo dubitat, modo dicto illam dividere; si verò non esset dubium, posset totam rem retinere: quia est possessor bonæ fidei; *Dixi*: cum animo retinendi: quia qui rem du-

dubiam acquirit, non animo retinendi, sed inquirendi Dominum, non peccat, sed rectè gerit negotium Domini, nec tenetur de casu fortuito, sed se habet ut depositarius in commodum Domini, unde nisi per culpam latam res pereat apud ipsum, non tenetur ad ullam restitutionem. In posteriore casu is, cui bonâ fide possidenti supervenit dubium: an res sit aliena: si adhibitâ diligentiam in inquirendo Domino maneat dubium, potest rem totam retinere per R. 65. J. in 6. *In pari. causa melior est conditio possidentis*; adeoque potest eam rem vendere, itâ tamen ut dubium illud emptori aperiat, ne postea comparente Domino, emptor damnificetur, dummodo, quamdiu est moralis spes inveniendi Dominum, inquireat Dominum, aliàs fit possessor malæ fidei; quod si adhibitâ diligentiam Dominum non inveniat & hoc principium ignoret, quod in dubio melior sit conditio possidentis probabiliter sustineri potest, quod fructus suos faciat, videantur in simili dicta de præscriptione Disput. XX.

Q. 3. Qualiter teneatur restituere possessor bonæ fidei?

R. Possessor bonæ fidei, qualis verosimilius etiam manet is, qui venialiter peccavit in diligentia inquirendi Dominum, quamprimum noverit rem esse alienam, nisi illam præscripisset, tenetur eandem Domino restituere, potest tamen expensas in conservatione rei factas deducere, re bona fide consumpta, nihil tenetur restituere, nisi ex consumptione factus fuisset locupletior, tunc enim illud, in quantum factus est ditior, tenetur Domino comparenti restituere: cum illud censeatur rei successisse, & proinde Domino sit debitum.

Q. 4. Quod si quis emerit rem à fure bonâ fide,

K 3

po-

potestne cognoscens rem esse furtivam contractu rescisso eandem furi restituere?

¶ In hac difficultate ob urgentes utrimque rationes nil certi statui potest; sententia affirmans quod talis emptor, postquam intellexit rem esse alienam, possit contractum cum fure rescindere & rem furi restituere, ut pretium, quod aliâ viâ recuperari non potest, recuperet, his nititur fundamentis.

1. Emptor ille nullam injuriam Domino facit rem illam bonâ fide emendo & penes se retinendo, ergo sine injuria Domini poterit eam furi reddere ut datum pretium recuperet, & itâ reddendo censetur alterius damnum ex causa justa tantum permittere.

2. In casu parâ innocentie potest primò emptor sibi consulere, deinde Domino, & sicut Dominus habet jus ad suam rem, itâ emptor habet jus ad suum pretium.

3. Contractus ille emptionis ab initio fuit invalidus cum injuria emptoris, ergo poterit emptor se ab injuria vindicare contractum rescindendo, & quamquam illa emptio facta fuit etiam cum injuriâ Domini, id tamen factum est sine culpa emptoris bonâ fide ementis, & consequenter poterit ille primò agere, ut liberetur ab injuria.

4. Nemo debet rem alterius curare cum damno proprio, nisi ad id ex officio vel contractu teneatur, quod hic fieret, si non posset emptor contractum rescindere tanquam cum illo initum, qui contrahere non possit.

Econtra sententia negans non minus urgentibus rationibus stabilitur:

1. Quodcumque noscitur res esse aliena, Domino est restituenda, undecumque res illa habeatur; &

hinc

hinc si Dominus apud Judicem instaret, ille condemnaret emptorem, ut rem emptam non furi sed Domino restitueret. Neque tenetur Dominus resciscens rem suam existere apud emptorem consentire, ut emptor eandem furi restituat sed justè repetit, ergo emptor injustè negat, licet ex restitutione patiatur damnum, quod non à Domino rei sed à fure patitur, atque omnino per accidens respectu Domini se habet.

2. Ut propriæ indemnitati consulat, non potest aliquis rem alienam invito Domino accipere aut detinere, ergo nec in tali statu ponere, in quo nunquam ad dominum redibit, cum jam per emptio- nem à fure ex illo statu erepta sit. Unde restituendo furi nunquam restituro verè damnificat Domi- num, cui licet non sit obligatus ex injustâ acceptio- ne, nihilominus est obligatus ex re accepta.

3. Si fur esset absens aut mortuus deberet illam rem comparenti Domino restituere; ergo etiam quando fur est præsens: præsentia enim vel absen- tia indifferenter se habet ad obligationem restitutio- nis, quæ oritur ex re aliena ubicunque existat.

Dixi: bona fide emens, qui enim mala fide à fure rem furtivam emit, certò non potest illam fu- ri reddere; quia tunc non tantum tenetur ad restitu- tionem ex re accepta, sed etiam ex injusta actione; rem enim sibi appropriandam à fure emere est vir- tualiter furari, atque ità talis iniquus emptor in se transfert obligationem restitutionis, quam fur ha- bebat, quam retinet sive res casu pereat, sive eam consumat sive alteri tradat.

Q. 5. Quid de eo, qui emit rem furtivam, ut Domino reddat?

R. Qui bona fide rem alienam emit, ut compa- renti Domino eandem restituat, comparenti Do- mino debet rem restituere ergà pretium pro illa furi datum,

datum, dummodo illud sit minus, quam res valeat, *Ratio est*: quia prudenter egit negotium Domini rem ablatam eripiendo ex manibus furis, nemo autem debet utilitati alterius servire cum detrimendo.

Q. 6. An pretium pro re furtiva bona fide empta & rursus vendita sit obnoxium restitutioni?

R. 1. Qui bona fide rem furtivam emit & postea iterum bona fide vendidit debet admittere rescissionem contractus ab eo, cui vendidit, si Dominus compareat; *Ratio est*: quia contractus ille venditionis fuit nullus, quantum ad effectum traditionis factæ de re aliena & consequenter quantum ad numerationem pretii, quæ fuit conditionata, si & in quantum venditor transferret dominium rei venditæ, venditor vero non transfert rei dominium in emptorem illius, quod ipse non habet, hinc venditor debet servare emptorem indemnem, & sicut qui pecuniam adulterinam tradidit alteri, quam bona fide accepit ab alio, debet substituere bonam, nec satis est, quod eum ad priorem remittat, ita quoque non poterit venditor ille remittere emptorem ad furem ad recuperandum pretium.

2. Venditor postquam rem furtivam bona fide vendidit agnoscens esse furtivam non comparente illo, cui vendidit, non tenetur pretium rei alienæ venditæ Domino rei venditæ reddere. Ex his rationibus; 1. quia non tenetur ratione rei acceptæ, quam non habet; neque ratione injustæ acceptationis: cum bona fide rem emerit & vendiderit; neque ratione damni illati: cum nullum damnum Domino intulerit emendo vel vendendo. 2. In omnium sententia, si venditor ille durante bona fide rem illam alteri donasset vel consumpssisset, ex quo non est factus ditior, non deberet eam

eam restituere; ergo etiam non tenetur, si eam durante bonâ fide vendat. Et licet accipiat pretium, illud tamen potius succedit pretio prius ab ipso dato, quam ipsi rei.

Dices : venditor ille non potest pretium facere suum : cum venditio fuerit nulla. Ergo tenetur restituere.

R. Distinguendo consequ. Ergo tenebitur ratione rei acceptæ emptori. Con. cum illud pretium adhuc supponatur esse Emptoris. Domino N. Emptore igitur non comparente pretium illud potius succedit in locum pretii à venditore antea dati, & consequenter Domino rei venditæ nihil dare obligatur ratione rei acceptæ, nisi ex secunda venditione venditor fuisset factus ditior: tunc enim excessum pretii tenetur dare Domino rei acceptæ in æquivalenti jam existentis, nisi forsan excessus ille in pretio provenisset magis ex industria venditoris, quam ex re accepta.

3. Si fur pecuniis furtivis merces emerit, & venditor mercium pecunias illas adhuc separatas habeat, tenetur illas Domino reddere; si verò pecunias miscuerit suis, non tenetur: cum per illam mixtionem pecuniæ illæ transferint cum aliis in dominium venditoris juxta L. si alieni nummi 76. ff. de solut. lib. 46. tit. 3. L. idem Pomponius 5. ff. de rei vind. lib. 6. tit. 1. Unde non tenetur ad restitutionem ex re accepta: cum sit sua; nec ratione injustæ acceptionis: quia bona fide eas accepit, nec factus est ditior: quia tantum dedit, quantum accepit.

Q. 7. Quos fructus restituere tenetur tum bonæ tum malæ fidei possessor?

Antequam respondeatur *nota*: fructus rei sunt triplicis generis 1. *Naturales*, quos natura sponte sine ulla vel cum modica hominis industria producit: ut poma, glandes, plumæ, fœtus animalium, quæ

absque industria aut cura hominum nutriuntur.
 2. *Industriales*, qui industria hominum comparantur, etiam si homines re ipsâ utantur ut instrumento: ut artefactum alieno instrumento elaboratum, lucrum ex asportatione frumenti aut pecuniæ acquisitum.
 3. *Mixti*, in quibus partim industria humana partim natura concurrat: ut fructus vinearum, agrorum, qui coluntur &c. Lac, fœtus, lana, quæ ex gregibus habentur juncto hominum labore in illis pascendis & sustentandis. Addunt alii que fructus *civiles*: eò quod à jure civili sunt introducti, tales sunt pensiones domum, vecturæ navium, operæ servorum, quos tamen alii ad fructus naturales reducunt. Hoc notato.

§. 1. Possessor bonæ fidei jure communi tenetur restituere omnes fructus naturales extantes deductis expensis & æstimatione industriæ. *Ratio est*: quod omnis res fructifera Domino fructificat, unde sicut res debet Domino reddi, ita & fructus, quod verum est, licet res apud Dominum non fructificasset: quia si res fructificet, Domino fructificat, hinc si equum alterius aliquis elocaverit, licet Dominus eum non elocasset, tenetur reddere equum & pretium elocationis. In hoc tamen à pluribus hæc fit distinctio: si possessor bonæ fidei habeat rem titulo oneroso v.g. venditionis, tunc lucratur omnes fructus sive naturales sive mixtos. *Rationem dant*: quia non sunt ei negandi fructus ex re emptæ percepti, quandoquidem potuisset eodem pretio vel fructuosam rem non furtivam emere vel alio modo ex pretio suo lucrari, & ideò leges contrariæ concordantur: si L. bonæ fidei 4 §. ff. de acq. rer. dom. lib. 41. tit. 1. quæ omnes fructus possessori adscribit, intelligatur de possessore titulo oneroso, Leges verò fructus naturales & mixtos possessori bonæ fidei negantes intelligantur de possessore ex titulo lucrativo. alii verò probabiliter

omnes fructus etiam naturales & mixtos tribuunt bonæ fidei possessori, si possideat ex quocunque legitimo à legibus non reprobato titulo, non verò si possideat ex titulo legibus reprobato ut L. fructus 45. ff. de usur lib. 22. tit. 1. & §. si quis à non Domino instit. de R.D. lib. 2. tit. 1.

2. Si fructus rei naturales non ampliùs extent, sed bonâ fide sint consumpti, non tenetur eosdem restituere possessor bonæ fidei, nisi in quantum ex iis factus est ditior, id est: quando occasione rei consumptæ patrimonium suum est auctum, licet juxtà dicta aliqui possessorem bonâ fidei excusent.

3. Possessor bonæ fidei non tenetur restituere fructus industriales, *Ratio est*: quia fructus industriæ non sunt fructus rei, sed illius, qui industriam adhibuit, unde qui pecuniis alienis est negotiatus, qui asportatione alieni tritici lucrum fecit, totum ipsius est. Imò nec possessor malæ fidei tenetur restituere fructus industriales: quia non rei sed industriæ fructus sunt.

Obj. Æquitati repugnat ex alieno me ditiolem fieri, & ex delicto proprio sentire commodum; atqui sic ex re alienâ fierem ditior, & ex delicto proprio sentirem commodum. Ergo.

R. Distinguendo maj. repugnat æquitati ex re alienâ ditiolem fieri proximè & formaliter. Con. remotè & materialiter solum N. pecunia aliena, cum quâ negotior, non concurrat formaliter & proximè ad lucrum, sed remotè tantum & materialiter: proximè enim lucrum provenit ex meâ industriâ, à quâ res aliena assumitur per modum instrumenti; sic etiam non directè & proximè ex delicto proprio reporto commodum sed indirectè tantum & remotè: proximè enim ex negotiatione lucrum capio, quæ de se est honesta, licet præsupponat actum inhonestum.

4. Possessor malæ fidei tenetur restituere omnes fru-

fructus rei naturales & mixtos, deductis expensis, siue extent, siue non, siue factus fuerit ditior siue non, siue res ad alios transiverit, siue non. *Ratio est:* quia omnes illi fructus pertinent ad Dominum rei, quibus privatur per iniquam acceptionem; ergo iniquus acceptor debet hæc omnia reparare. *Dixi:* deductis expensis: nempe iis, quæ erant necessariae, quia sine illis non poterat res conservari in suo statu, vel utiles, quia illis res est facta pulchrior & utilior, has tenetur Dominus in conscientiam remittere; quia æquitati non est consonum, Dominum ob restitutionem lucrum reportare; si autem nolit expensas reddere, potest res in pignus detineri, nisi expensæ factæ excederent pretium rei: tunc enim non tenetur Dominus omnes solvere: cum hoc non cedat in utilitatem ejus, nec ex ejus consensu factum sit; si autem fuerint expensæ voluptuariae, videlicet, quæ nec ad conservationem rei nec ad utilitatem pertinent, sed solum serviunt ad voluptatem, recreationem &c. si inquam hæc à re sine ejus læsione separari nequeant, cum communiter reddant rem morali judicio meliorem, videtur æquitati esse conformius, posse possessorem ad arbitrium prudentum detrahere aliquid pro ejusmodi expensis: cum eo casu censeantur tales expensæ participare de utilibus.

QUÆSTIO IV.

De Causis excusantibus.

Variæ adducuntur causæ tum totaliter extinguentes obligationem restituendi, tum justè differendi restitutionem, quarum aliquæ magis, aliquæ minus certæ sunt videlicet: impotentia aut necessitas debitoris aut ejus vel alterius detrimentum ex restitutione proveniens, cessio bonorum, ingressus religionis, remissio creditoris, rei debitæ interitus, solutio facta creditori creditoris

Ju

Juris vel judicis Authoritas, dispensatio vel compositio vel compensatio &c. De quibus.

DICO 1. Quando aliquis non potest statim restituere, ipsa impotentia absolvit eum ab instanti restitutione faciendâ: sicut etiam totaliter à restitutione absolvitur, si omnino sit impotens. S. Th. hic Q. 62. a. 8. ad 2.

Explicatur & probatur Conclusio: Impotentia alia est physica, quando simpliciter & absolutè defunt media ad restituendum; alia moralis & secundum quid, quando nimirum solutio vel restitutio redditur valde difficilis; quod prior impotentia excuset, est manifestum per R. J. 6. in 6. *Nemo potest ad impossibile obligari*, impotentia vero moralis vel omninò extinguit obligationem restituendi si sit extremæ necessitatis, quam patitur debitor ipse vel personæ conjunctæ ut parentes, liberi, conjux. Vel eandem suspendit, si sit gravis, nec creditor sit in simili gravi necessitate.

Antecedentis Prima Pars probatur: Necessitas, quæ facit, ut licitè accipiat quis rem alienam, illa etiam sufficit, ut licitè retineat vel consumat rem alienam: quippe sublato Jure positivo & gentium omnia reducit in statum primæ libertatis, facitque omnia communia & primò occupantis; ergo eadem necessitas facit ut licitè rem alienam retineat vel consumat cum hâc distinctione, ut ille, qui tenetur ad restitutionem titulo rei acceptæ, si rem illam, quam apud se habebat in extremâ necessitate, consumpsit, totaliter absolvatur ab onere restitutionis: siquidem rem illam non ut alienam sed ut suam consumpsit. Quod si verò cessante extremâ necessitate res alterius adhuc extet, reviviscit obligatio restituendi: quia extrema necessitas solùm tribuebat Jus ad usum v. g. equi non ad ipsum equum. Si denique obligatio restituendi sit ex injustâ acceptione, vel ex con-

contractu bonâ fide inito, non extinguitur, sed suspenditur obligatio per extremam necessitatem: obligatio quippe personalis non nisi cum personâ extinguitur. Dubitatur autem; an, si creditor etiam sit in extremâ necessitate, obligetur debitor in extremâ necessitate existens adhuc restituere? in quo sententia negativa probabilior est quod non teneatur statim restituere sed possit, licet sit debitor ex delicto, in casu extremæ necessitatis differre solutionem, & primò sibi suisque succurrere, quam creditori: nam & ordo charitatis requirit ut debitor primo sibi & proximis conjunctis, quam personæ extraneæ creditoris subveniat, & aliunde extrema necessitas facit, ut bona transeant in dominium primò occupantis; cum ergo debitor apud se habeat bona creditoris, gaudebit Jure primò occupantis.

Dices: aliquis existens in extremâ necessitate non potest alteri in simili necessitate constituto rem, quam habet, auferre; ergo neque retinere.

ꝛ. N. consequentiam, disparitas est: quia si quis auferat sua bona Domino in extremâ necessitate constituto, auferat illa ab habente illorum possessionem & occupationem, quâ potior est omni alio occupante; si autem retineat in simili necessitate, ipse prior occupat, adeoque est præferendus, nec est hic adæquata identitas inter rei detentionem & primam vel novam ablationem.

Secunda Pars primi antecedentis explicatur Et probatur: In gravi necessitate debitoris potest differri restitutio, quando damnum debitoris notabiliter majus est damno creditoris; quia virtus justitiæ unice intendit æqualitatem neque potest creditor rationabiliter plus exigere, quam ut constituatur æqualitas; sed dum debitor per restitutionem majus damnum subit, quam creditor patitur per dilationem, tunc non constitu-

tur

tur æqualitas, sed inæqualitas; ergo in illo casu non tenebitur ad restitutionem; *Excipitur*: nisi grave damnum debitoris tantum consisteret in carentiâ rei restituendæ, non autem in bonis propriis, quale esset, quando bona sua viliori, quam valerent, pretio deberet vendere: tunc enim non excusabitur à restitutione, etiamsi rei familiaris magnam diminutionem patiatur, quippe cum tantum restituat ex alienis, in quæ nullum ipsi Jus competit, nec ullum ex ipsis damnum in bonis propriis patitur. Quod si par sit necessitas ita, ut creditor & debitor sint in gravi necessitate, est restituendum: quia in pari causâ potior est conditio creditoris, quam debitoris, præsertim si sit debitor ex delicto, tunc enim melior debet esse conditio innocentis, quam nocentis.

Inferitur 1. Si debitor statu suo justè acquisito deberet excidere: v g. si persona illustris ad civilem, si civilis ad plebeiam, ingenua ad servilem conditionem devolveretur, poterit restitutio in commodiorem occasionem differri, vel fieri per partes, nisi creditor ex dilatione solutionis simili periculo exponatur, aut debitor dilatâ solutione absolutam solvendi impotentiam probabiliter incurreret, *Ratio est*: quia tunc creditor non potest esse rationaliter invitus ad differendam solutionem. *Dixi 1.* A statu justè acquisito; si enim debitor per furta, rapinas, usuras, iniquos contractus emerisset, & ad majorem statum se eleasset, aut si propriâ culpâ aut nimio Luxu, Lusu, prodigalitate sese impotentem reddidisset, tenebitur ad restitutionem, etiam cum jactura sui statûs, at citrà mendicitatem. *Dixi 2.* Si deberet excidere statu; aliud enim est excidere statu, aliud statum minuere: si enim debitor factâ solutione cogeretur deinceps parciùs victitare, viliùs vestiri, non deobligaretur à restitutione: quia hoc foret solum minuere statum, non autem excidere

cidere statu. *Dixi 3* Nisi creditor simili periculo exponatur: tunc enim valet regula allata, quod melior sit conditio creditoris. *Dixi 4*. Aut dilatâ solutione absolutam solvendi impotentiam probabiliter incurreret: quia tunc creditor meritò erit invitus, ut ulterius differatur, & etiam similes debitores cum subhastatione bonorum coguntur ad solvendum.

Advertendum est circa dicta: Quod si ex causis præmissis fiat dilatio restitutionis, teneatur debitor suo creditori compensare damnum emergens & lucrum cessans ob talem dilationem: quia non sub aliâ conditione creditor in dilationem consentire censetur, & cum debitor sentiat commodum, debet etiam ferre onus, nec gratia à creditore facta debet in præjudicium vel damnum creditoris verti.

Dices. Non licet in gravi necessitate accipere alienum juxtâ propositionem 36. ab Innoc. XI. damnatam: *Permissum est furari non solum in extremâ necessitate, sed etiam in gravi*; ergo nec retinere.

R. N. consequentiam: quia multò plures sunt causæ, propter quas Dominus non potest esse rationabiliter invitus, ut res sibi debita apud alium possessorem aliquamdiu detineatur, quam ut ipse rei suæ dominio & possessione spoliatur, & sicut in physicis plura requiruntur ad primam formæ productionem, quam ad ejus conservationem; ità etiam in moralibus major requiritur causa & necessitas accipiendi alienum, quam retinendi acceptum, nec tanta est obligatio medendi vulnerato, quam primitus non vulnerandi.

Infertur 2. Propter moralem impotentiam non sunt restituenda bona inferioris ordinis cum jacturâ bonorum superioris ordinis; ideoque si ex restitutione periclitetur salus propria vel aliena, pudicitia uxoris vel filiarum, fama debitoris vel suorum, obligatio restitutionis suspenditur, quamdiu tale periculum durat,

Ratio

Ratio est: quia tunc creditor non potest esse rationaliter invitus, quod solutio differatur.

DICO 2. *Si aliquis... debeat aliquam pecuniam & non habeat, unde reddat: tenetur facere quod potest, ut scilicet cedat bonis suis creditori.* S. Th. hic Q. 189. a. 6. ad 3.

Probatnr: In tantum obligatur debitor ad restitutionem, in quantum moraliter potest, & econtra non obligatur, si moraliter non possit, atqui cedendo bonis in favorem creditorum debitor restituere potest & ultra supponitur non posse; ergo satisfacit cedendo bonis, si ulterius non possit restituere, non vero excusatur in foro conscientiae, si ulterius restituere possit. Ex quibus circa hanc causam excusantem.

Sciendum 1. Cessio bonorum à Jure vocatur remedium flebile & miserabile: quia debitori alieno aere gravato Jus hoc remedio succurrit, ne à creditoribus in carcerem rædialem, ut vocant, detrudatur; si nimirum debitor videns se non esse solvendo palam profiteatur suam impotentiam & creditoribus sua bona cedat, ac divendenda tradat, ut exinde singulis, quantum fieri potest, satisfiat; hæc cessio duplicem operatur effectum: imprimis ne debitor, ut dictum est, possit incarcerari, sed se exceptione cessionis à creditorum molestiis defendere queat, dum non est solvendo. Deinde ut cum post cessionem ad meliorem fortunam venerit, non possit propter debita ante cessionem contracta conveniri ultra id, quod commodè solvere potest. Quod beneficium cessionis duplici generi debitorum negatur: primum genus complectitur illos, qui non indigent hoc flebili beneficio, quia sunt alio meliori beneficio, quod vocant competentiae, muniti: est autem privilegium competentiae tale, vi cujus ultra id, quo ad commodam sustentationem indigent, conveniri debitores non possunt, quali beneficio gau-

dent personæ, quæ sibi mutuò alimenta præstare debent: ut Pater adversus liberos, liberi adversus parentes, maritus adversus uxorem repetentem dotem, ejusve hæredes, Patronus adversus libertum, socius adversus socium, donans re nondum traditâ adversus donatarium L. nesennius 41. in fin. ff. de re judic. lib. 42. tit. 1. uxori conventæ adversus maritum ejusque hæredes L. non tantum 20. ff. de re judic. focero contra nulum soluto matrimonio repetentem dotem L. rei judicatae 15. §. 2. ff. sol. matr. lib. 24. tit. 3. eidem focero contra generum L. 21. & 22. ff. de re judic. hoc privilegium tamen non transmittitur ad hæredes uxoris aut mariti, nisi essent liberi ex eodem matrimonio. Secundum genus comprehendit debitores, qui hoc beneficio cessionis bonorum reputantur indigni videlicet: imprimis debitores ex delicto: ut furto, rapinâ, usurâ, eosque qui quidem ab initio fuerunt debitores ex contractu, postmodum tamen ob moram culpabilem vel aliud delictum superveniens cœperunt fieri debitores ex delicto. Deinde eos, qui velut ex industria culpabiliter bona sua dilapidando in has angustias sese conjecerunt. Præterea illos qui à creditoribus quinquennales inducias ad solvendum obtinuerunt. Denique qui huic privilegio per Juramentum renuntiaverunt; sunt igitur capaces cessionis debitores, qui nec meliori beneficio sunt muniti, nec à bonorum cessione sunt exclusi.

2. In foro conscientie obligationem restituendi non extinguit beneficium cessionis bonorum, sed debitor non obstante cessione manet obligatus in conscientia ad procurandam & præstandam integram debiti solutionem, cum ad pinguorem sortem pervenerit; *Ratio est*: quia per cessionem bonorum creditores non privantur Jure suo, cui ex parte debitoris respondet naturalis obligatio solvendi debitum.

Nec

Nec obstat: Quod, si cessio bonorum sit publicè facta, ignominia illa videatur substituta loco restitutionis; quia illa ignominia cessionis non est instituta à legibus ad tollendam obligationem naturalem, sed partim in pœnam ob præsumptam culpam debitoris in contrahendis debitis suprâ suas vires; partim in terrorem aliorum, ne in contrahendis debitis sint nimium incurii.

3. Debitor in cessione bonorum excusatur tantum occultando & sibi reservando, quanto indiget ad vitam parcè sustentandam: cum ejusmodi gravis necessitas, qualis est periculum mendicitatis, excuset à restitutione statim faciendâ juxtâ dicta, attamen in tali casu debitor sibi necessaria cum alimentis reservans non potest in conscientiâ uti privilegiis cessionis bonorum à Jure concessis; siquidem cessio bonorum in Jure cum favoribus tunc datur, quando omnia bona præsentia ceduntur in satisfactionem creditorum, sed qui sibi aliqua reservat, non omnia cedit; unde ex bonis post cessionem acquisitis minus sibi retinere poterit, & plus in restitutionem expendere tenebitur.

4. Cessio bonorum excusat in foro externo à restitutione, non autem in foro conscientiæ, nisi is, qui bonis cedit, verè impotens sit, *Ratio est*: quia ejusmodi cessio ideò debitori suffragatur in foro externo, quia leges civiles sub tit. 3. ff. lib. 42. & tit. 71. Cod. lib. 7. approbantes cessionem bonorum procedunt pro foro externo, supponuntque legum conditores miserum hominem non esse solvendo, & si sit solvendo, nunquam intendit magistratus admittens cessiones tollere Jus creditorum; ergo in foro conscientiæ obligatus manet, quatenus manet potens solvere, ideoque gravissimè peccant, qui cessuri bonis prius pretiosiora abscondunt. *Dico*: pretiosiora: quia necessaria ad parcam familiæ sustentationem alimenta, vestes, artis

instrumenta abscondere possunt, nec iudex cessionis compellet ad talia creditoribus tradenda.

5. Cedens bonis, si sit impotens, excusatur à restituendo reliquo, non simpliciter, sed secundum quid, & quatenus sua impotentia inculpabiliter se extendit, ideò redeunte meliore fortunâ obligatus manet reliquum restituere; quin etiam in conscientiâ obligatur ad laborandum & acquirendum, ut integrè solvat, *Ratio est*: quia tota ratio privilegii cessionis bonorum ducta est ab impotentia debitoris; ergo cessante impotentia cessat ejus effectus; atqui cessat impotentia, si redeat melior fortuna, aut si debitor juxta statum suum laborando acquirere possit, unde solvat; ergo cum obligetur ad finem obligatur etiam ad media saltem ordinaria ad finem illum necessaria.

DICO 3. *Propter pecuniam persona liberi hominis secundum jura civilia non obligatur, sed solum res... unde licitè potest exhibitis rebus suis religionem intrare, nec tenetur in sæculo remanere, ut procuret, unde debitum reddat.* S. Th. loc. cit.

Probatur 1. Qui facit in ordine ad restituendum, quantum potest & debet, satisfacit; atqui qui bona sua relinquit creditoribus & deinde ingreditur religionem, quam aliàs ad restitutionem faciendam deberet vel perpetuò vel ad longum tempus non ingredi, facit, quantum potest & debet; potest enim bona temporalia relinquere creditoribus; non verò debet ulterius: cum tantum incumbat ipsi restitutio temporalium.

Probatur 2. Nemo tenetur præstare satisfactionem cum magnâ difficultate & detrimento in bonis superioris ordinis: cum hæc sit moralis impotentia; atqui si debitor vel semper vel diuturno tempore manendo in sæculo possit satisfacere, satisfactio præstaretur cum magnâ difficultate & detrimento in bonis superioris ordinis videlicet perfectionis religiosæ ac incommodo

in libertate eligendi statum religiosum & in eo profectum spirituales quærendi; ergo si non aliter sit solvendo, quam vel semper vel longo tempore manendo in sæculo, potest debitor religionem, licet sint debita certorum creditorum etiam ex delicto vel titulo oneroso contracta, spectato Jure naturæ ingredi ac profiteri.

Dixi 1. Semper vel longo tempore: quia absolutè & secundum se si debitor sit solvendo, non est ei permissum religionem ingredi, nisi solutis debitis aut præstitâ sufficienti cautione de eisdem solvendis, *Ratio est*: quia obligatio justitiæ prævalet operibus consilii; sed ingressus in religionem est opus consilii, solutio verò debitorum est opus debitum ex obligatione justitiæ; ergo absolutè præponi debet, professio tamen stando in Jure naturæ erit valida: quia persona debitoris licet sit obligata ad satisfaciendum creditoribus, ipsa tamen non est iis debita; ergo illius traditio Deo facta per professionem solemnem est valida.

Dixi 2. Longo tempore: quia si debitor quidem non sit solvendo, habeat tamen intrâ breve tempus spem solvendi, obligatur ad differendum ingressum religionis, nisi fortè extraordinarium & grave periculum damni spiritualis: v. g. incidendi in grave peccatum, immineat; breve autem tempus æstimatur biennium vel triennium ad summum.

Dixi 3. Certorum creditorum: quia si debita sint incertorum creditorum ex delicto, quæ ex Canonum instituto essent restituenda pauperibus, vel Ecclesiæ, liberum est debitori ingredi religionem, *Ratio est*: aut enim est solvendo debita incerta, & satisfacit sua bona deferendo ad monasterium, vel distribuendo inter pauperes; aut non est solvendo & plus facit seipsum quam sua bona tradendo religioni.

Dixi 4. Titulo oneroso; quia si debita sint contracta ex liberali promissione v. g. donandi tantum pecuniæ, hoc vel illud obsequium præstandi &c. potest debitor nullâ interpositâ morâ ad satisfaciendum licitè ingredi religionem; *Ratio est:* quia liberali promissioni semper hæc tacita conditio subintelligitur: nisi ad melioris vitæ statum transferim, quemadmodum in simili dicitur de promissione matrimonii in sponsalibus. Ex quibus omnibus à potiori sequitur: quod si nulla sit spes, quod debitor in sæculo manendo aliquando futurus sit solvendo, possit liberè & licitè debitor religionem ingredi: quia tunc imprimis impotentia solvendi absolvit ab onere solutionis; deinde ex aliâ causâ non est impeditus ab ingressu religionis: si enim impediretur, id fieret ratione creditorum, qui tamen in casu tantæ impotentiae nihil à debitore sperare, aut prætere, nec proinde libertatem in eligendo vitæ statu impedire possunt.

Dixi 5. Spectato Jure naturæ: quia ex constitutione Sixti V. quæ incipit: cum de omnibus; estque Tom. 2. Bullarii 71. ejusdem Pontificis, irrita est professio gravatorum ære alieno, simulque §. 6. hæc statuitur pœna: *Et insuper quoscunque religiosos eorumque superiores, qui aliquas personas, ut dictum est, inhabiles post hanc constitutionem publicatam receperint, voce activa & passivâ, nec non officiis, gradibus, honoribus, & dignitatibus quibuscunque per eos obtentis, eo ipso in perpetuum privamus, & tam illis privatos, quam ad illa quacunque in posterum obtinenda perpetuò inhabiles eorumque incapaces decernimus & declaramus.* Quibus pœnis relictis, quoad nullitatem professionis hanc constitutionem moderavit & ad terminos Juris communis revocavit Clemens VIII. per aliam constitutionem 83. Tom. 3. Bullarii quæ incipit: in suprema; ex quâ validè quidem sed illicitè recipiuntur

eur ad religionem, qui supra vires sunt ære alieno prægravati, vel ità reddendis rationibus obnoxii, ut ob id lites & molestiæ timeantur, vel qui de alienis fortunæ bonjs usurpando suâ culpâ ingentibus debitis ità sunt gravati, ut creditoribus in præsentis satisfacere non possint, possunt tamen manendo in sæculo.

Obj. 1. Propter opus consilii non est omittendum opus Jure divino & naturali præceptum; sed ingredi religionem est opus consilii, solvere debita est opus Jure divino & naturali præceptum; ergo per ingressum religionis non licebit debitori se impotentem reddere ad solutionem debitorum.

ꝛ. Distinguendo mi. solvere debita est opus præceptum, si debitor sit moraliter potens Con. si sit moraliter impotens N. dum autem non potest satisfacere, nisi diu maneat in sæculo, est moraliter impotens propter notabile damnum in bono superiore.

Obj. 2. Filius non potest ingredi religionem, quando manens in sæculo potest subvenire parentibus indigentibus: quia hæc obligatio est Juris naturalis; ergo ex eadem causâ debitor non licitè ingreditur religionem.

ꝛ. N. consequentiam disparitas est: quod longè arctius sit debitum pietatis, quam justitiæ: quia debitum pietatis ex ipsâ naturali origine ortum habet, ex quo Filius tenetur subvenire parentibus etiam cum suo detrimento, hinc quando parens est in æquali necessitate constitutus, etiam tenetur non solvere, quamvis debita ex delicto sint contracta, si aliter parentibus valde gravi necessitate laborantibus non possit succurrere.

Obj. 3. Non sunt facienda mala ut eveniant bona, nec propter lucrum spirituale licet inferre damnum temporale; ergo propter obtinendum bonum religionis non licet creditorem lædere in bonis debitis.

R. Distinguendo ant. non licet inferre damnum positivè & directè aliquid auferendo Con. indirectè & negativè aliquid non restituendo N. si videlicet instet longè gravius damnum, quale est, esse privatum libertate eligendi meliorem statum, quam habent alii homines, sese Deo dicandi in statu perfectionis, seque expediendi ab innumeris laqueis hujus sæculi.

Obj. 4. Qui virginem defloravit sub spe matrimonii, non potest absque illius licentiâ ingredi religionem: quia ingressus cederet in injuriam defloratæ, ergo nec debitor: quia illius ingressus cederet in detrimentum creditoris.

R. Negando conseq. disparitas est. 1. Quod promissio matrimonii facta ab eo, qui extorsit promittendo copulam, expressè obligaverit extorquentem ad servandam fidem cum postpositione statûs perfectioris, sub quâ conditione præcisè deflorata consensit, aliàs nunquam consensura.

2. Quod, si possit, debeat fieri restitutio in eodem genere bonorum, in quo facta est læsio; deflorans autem læsit defloratam in libertate eligendi commodum matrimonium; consequenter cum amissione libertatis debet restituere. Aliud est de debitore solorum bonorum temporalium.

Porro si talis licitè vel illicitè profiteatur, non excusatur, nisi ob solam impotentiam, unde si possit cum licentiâ sui prælati absque indecentiâ & magnâ difficultate labore lucrari, unde satisfaciat, tenebitur; Ratio est: quia ingressus in religionem non aliter excusat, nisi in quantum inducit impotentiam satisfaciendi; sed hic nullam inducere potest, neque præcedens restitutio bonorum liberat; ergo religiosus hoc casu manet obligatus ad operas juxtâ status & personæ conditionem. Non tenetur tamen superior ignoranter ad professionem recipiens dare licentiam, quia nullam

hic

hic contraxit obligationem ergà creditorem, & ex traditione religiosi per professionem habet Jus fortius subditum gubernandi, eique occupationes imponendi, siue impediunt solutionem debitorum, quæ creditor Jure exigere potest, siue non.

Q. 1. Qualiter à restitutione excuset remissio creditoris?

R. Excusat à restitutione remissio creditoris siue sit expressa siue tacita: est tacita, si instrumentum debiti creditor laceraverit, aut ante solutionem ultrò reddiderit debitori; censetur enim id fecisse animo condonandi, nisi ex indiciis constet, id per errorem vel aliam causam factum fuisse. *Ratio est:* si enim dilatio à creditore concessa excuset, ne statim restituere obligetur debitor, excusabit remissio, ut omnino non obligetur restituere. Ad hanc tamen remissionem requiruntur sequentes conditiones, 1^ama: Ut remissio sit libera, non vi vel metu extorta. 2^ada: Ut habeat creditor potestatem remittendi; cujus defectu, non potest Filius familias remittere Paterna debita, Ecclesie gravatae non possunt Episcopo visitatori remittere restitutionem, si præter sumptus ad victum necessarios aliquid accipiat per cap. exigit 2 de censibus in 6. lib. 3. tit. 20. nec judici delegato potest remitti à partibus restitutio, quando accepit aliquid à partibus per cap. statutum §. si quid 7. de rescript. in 6. lib. 1. tit. 3. Item Canonico accipienti distributiones, pro horis quibus non interfuit, non prodest remissio cæterorum, quibus illæ accrevissent Trid. sess. 24. de reform. cap. 12.

Q. 2. Qualiter excuset à restitutione interitus rei debita?

R. Interitus rei excusat à restitutione, si obligatio restitutionis sit ex re accepta, & res sit debita in individuo. Verum difficultas est: an si debitor misit rem

injustè acceptam per nuntium aut confessarium v. g. restituendam, ne notam incurrat, & res sic missa absque culpâ debitoris antequam restituatur, pereat, an excusetur à restitutione? Responsio negans est probabilior fundata in sequentibus rationibus: 1. Quia debitor ex delicto tenetur ad resarciendum omne damnum etiam fortuitum quod sequitur ex injustâ acceptione; sed damnum rei pereuntis apud nuntium v. g. sequitur ex injustâ acceptione: nisi enim ille accepisset rem, non periisset; ergo tenetur ad restitutionem. 2. Quia res perit suo Domino, sed pecunia v. g. tradita confessario ad restitutionem adhuc est quasi sub dominio debitoris; cum possit illam pro libitu repetere expectatâ aliâ opportunitate restituendi; ergo debitori non creditori perit.

Nec refert 1. Quod debitor ex suâ parte fecerit quod potuit; quia licet satisfecerit ad non peccandum denuo, non tamen ad extinguendum debitum, ad quod requiritur, ut creditor cum effectu servetur indemnis.

Neque obstat 2. Quod creditor fuisset consensurus, ut res tali modo sibi restitueretur; fuisset enim consensurus sed absque præjudicio sui Juris, quod habet ad repetendam rem suam, quandocunque ad ipsum non pervenerit. *Dixi*: Injustè acceptam: quia si ex contractu v. g. commodati habuerit rem, eamque per nuntium, qui communiter habebatur fidelis & securè rem translaturus, remittat, quæ deinde non pervenit ad Dominum ob infidelitatem nuntii, cessat obligatio: quia res perit sine culpâ commodatarii.

Q. 3. Qualiter solutio tertio facta excuset?

R. Excusat à restitutione solutio creditori creditoris facta v. g. si ego 100. imp. tibi debitos solvi tuo creditori, nihil amplius tibi debeo. *Ratio est*: quia jam transtuli in me Jus tui creditoris, quod erga te habebat, ideo.

ideoque possum compensatione te aliquid à me petentem justè repellere, undecunque illud debitum provenit, dummodo debita sint ejusdem qualitatis: nam si tu v.g. Petro 100. debeas, sed habeas alios creditores anteriores & privilegiatos, qui Petrum excludant, quando tua non sufficiunt ad solvendum omnibus, tunc ego non liberabor, si Petro solvam 100., quos tu ipsi debes: non enim transfero majus jus, quam habebat Petrus; sed non habebat jus ut ipsi solveretur debitum, quando tua bona non sufficiunt pro omnibus creditoribus; ergo neque tale jus in me transfero, adeoque à compensationis beneficio excludor.

Q. 4. Quomodo excuset Judicis vel juris auctoritas?

R. Qui per justam Judicis sententiam non nitentem falsâ præsumptione, aut per justam legem acquisivit rem aliàs alienam v.g. præscribendo &c. non obligatur amplius restituere.

Q. 5. Qualiter compensatio juris excuset?

R. Excusat à restitutione compensatio: quæ propriè & juridicè accepta est, quando duo sunt sibi mutuo debitores, tunc, si debita sint æqualia, extra casus exceptos, debitum absque Judicis auctoritate in conscientia extinguitur, quamprimum creditor incipit deberetantum suo debitori, quantum sibi prius erat debitum:

Porro casus à jure excepti sunt 1. Debita Regi vel Reipublicæ in communem & publicam utilitatem l. in ea 3. C. de compen. lib. 4. t. 31. 2. Debita titulo depositi L. si quis 11. C. depositi lib. 4. t. 34. & probabiliter debita titulo commodati. 3. Si res aliena sit debita ex furto l. fin. C. de compens. 4. Si debita non sint æqualiter liquida. 5. Debita alterius speciei: quia si res aliqua sit in specie debita, non

non satisfat solutione pretii; titulum tamen retorsionis ejusmodi debitor creditori opponere potest L. si non sortem 26. §. si centum ff. de condict. indeb. lib. 12. tit. 6.

Q. 6. Qualiter excuset compositio sive dispensatio summi Pontificis?

R. Excusat à restitutione compositio cum summo Pontifice, quæ est, quando super quibusdam bonis restituendis accipitur à summo Pontifice licentia vel dispensatio, ut aliquã portione bonorum restituendorum pauperibus vel ad aliam piam causam erogatâ, cætera debitor sibi seruet; hæc compositio excusat, si obligatio restituendi sit ex jure positivo, ut si quis ex redditibus Ecclesiasticis male perceptis teneretur ad restitutionem: hæc quippe substant summi Pontificis dispositioni; cum autem cuncta debita cunctis creditoribus, si sint certi, sint restituenda, compositio ordinariè locum non habet, cum absque legitima causa Pontifex unius bona non possit donare alteri, neque enim est Dominus bonorum pertinentium ad subditos, sed cujusque juris defensor & Judex. Si verò creditores sint incerti, etiam componere potest summus Pontifex tanquam dispensator bonorum pauperibus debitorum, ut parte aliquã in pauperes erogatâ reliqua retineantur.

Q. ultimò an excommunicatio creditoris excuset à restitutione?

R. Negativè: quia excommunicatio non privat communionem, nisi secundum quod in jure exprimitur, nullibi autem exprimitur, quod ob excommunicationem negari possit illud, quod ex justitiâ debitum est, nisi ab obligatione expressè solvatur debitor, sicut in can. nos sanctorum 4. & can. juratos milites §. caus. XV. **Q. 6.** Vasalli eximuntur ab obli-

D
obligatione fide
se obstrinxerant
ter & leviter con
si solvatur debi
107. Caus. XI.
communicationis ne
mentatis causa
multo minus
nunicato ex
lo: quod ac
ret excommu
aliquandiu h
posset, sed etia
ad ferre.
Si dicas: Ex
judicio debitum
vendum est,
Negando
obligatio in foro
civili denegatur

DISP

Contractus dic
taneâ volum
tio vel ex parte
multidè contere
le habet pactu
lib. 2. tit. 1.
ve in idem p
contractu sit

obligatione fidelitatis, ad quam per iuramentum se obstrinxerant, accedit, quod omninò transeunter & leviter communicetur creditori per hoc, quod ei solvatur debitum. Et in can. quoniam multos 103. *Caus. XI. Q. 3.* inquit Greg. VII. *Si quis excommunicatis non in sustentationem superbia, sed humanitatis causa dare aliquid voluerit, non prohibemus.* Multò minùs censerì debet esse prohibitum excommunicato ex iustitia debitum solvere, per se loquendo: quod addo: quia si debitor verisimiliter judicaret excommunicatum à contumaciâ recessurum, si aliquamdiu fieret solutionis dilatio, non tantum posset, sed etiam deberet ex charitate solutionem differre.

Si dicas: Excommunicatus non auditur, si in iudicio debitum petat, ergo neque illud eidem solvendum est.

⁂. *Negando consequentiam:* non enim tollitur obligatio in foro conscientia, per hoc quod in foro externo denegetur actio.

DISPUTATIO XXX.

De contractibus.

Contractus dictus à contrahendo, eò quod simultaneâ voluntatum consensione suscipiatur obligatio vel ex parte unius vel ex parte utriusque, qui solus strictè contractus appellatur, ad quem velut genus se habet pactum à pactione dictum ex L. 1. ff. de pact. lib. 2. tit. 14. in qua ità definitur: *duorum pluriumve in idem placitum consensus.* De strictè sumpto contractu sic.

* *

QUAE